

พื้นที่ทางวัฒนธรรม ในเรือนพักอาศัยของชาวไทดำ บริบทชุมชนบ้านนาป่าหนาด จังหวัดเลย¹

Cultural Space of Tai Dam Vernacular Houses in
Ban Na Pa Nad community, Loei province

ตุลชัย บ่อทรัพย์* | นพดล ตั้งสกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Tullachai Bosup | Nopadon Thungsakul

Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Thailand

tullachai@gmail.com | nopthu@kku.ac.th

*Correspondence: tullachai@gmail.com

Received	10 - 02 - 2023
Revised	24 - 04 - 2023
Accepted	08 - 06 - 2023

บทคัดย่อ

ไทดำบ้านนาป่าหนาดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบรรพบุรุษอาศัยอยู่บริเวณเมืองพวน และพื้นที่สิบสองจุไท ด้วยเหตุผลการเมืองและความไม่มั่นคงในพื้นที่ทำให้ถูกกวาดต้อนเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงสงครามปราบฮ่อจากการเปลี่ยนแปลงบริบทถิ่นที่อยู่ในภูมิภาคอีสานตอนบนเข้าสู่ที่ราบสูงในภาคอีสานประเทศไทย ไทดำบ้านนาป่าหนาดจึงเป็นชุมชนไทดำแห่งเดียวที่ต้องปรับการอยู่อาศัยให้เข้ากับภูมิศาสตร์และบริบททางวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งส่งผลโดยตรงกับการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมในระดับต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิม ผ่านช่วงเวลา 100 ปี บทความวิจัยนี้ศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนพักอาศัยของกลุ่มไทดำภายใต้การเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย และการจัดการลักษณะทางกายภาพผังชุมชน การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยวิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเรือนกรณีศึกษาที่ก่อสร้างในช่วงเวลาต่างกันจำนวน 13 หลัง เป็นตัวแทนของเรือนพักอาศัยของคนไทดำบ้านนาป่าหนาดวิธีการวิจัยใช้การสำรวจภาคสนาม ถ่ายภาพและการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อวิเคราะห์รูปแบบพื้นที่ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมและความหมายของพื้นที่ภายในเรือน

พิธีปาดตงใหญ่จัดขึ้นบริเวณห้องนอนและกะล่อฮ่อง ถือเป็นแกนหลักของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่พบในเรือนไทดำบ้านนาป่าหนาดที่ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

Pad Tong Yai Rite has been taken placed in the area of bedroom and Ga Lor Hong that regarded as the main core of cultural spaces founded in Tai Dam vernacular houses of Ban Na Pa Nad; it has been still carried on until now.

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงผังชุมชนจากการตัดถนนแบบตารางและการแบ่งแปลงที่ดินมีผลโดยตรงกับการวางตัวเรือนในชุมชนในภาพรวม ลักษณะเรือนพักอาศัยมีการรับเอาเรือนอีสานและแบบร่วมสมัยเข้ามาใช้พื้นที่การใช้งานปรับตามกิจกรรมของเจ้าของเรือน ปัจจัยข้างต้นมีผลต่อกายภาพภายนอกของเรือนและชุมชน ซึ่งส่งผลต่อพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนเพียงบางส่วน โดยพบว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรมในเรือนพักอาศัยของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดยังมีศูนย์กลางที่ตำแหน่งกะล่อฮ่อง คงความหมายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นแกนหลักของพื้นที่ภายในเรือนกรณีศึกษาทุกหลัง เรือนส่วนใหญ่มีเสาผีเป็นตัวกำหนดทิศหัวนอนที่สัมพันธ์กับทิศภูเขาสำคัญของบริบทการตั้งถิ่นฐานชุมชน แนวคิดพื้นที่ยังมีความสอดคล้องกับอุดมการณ์การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำที่มีมาแต่เดิม สามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับเรือนรูปแบบสองชั้นได้มากกว่าเรือนชั้นเดียว กะล่อฮ่องจึงยังเป็นตำแหน่งพื้นที่ทางความคิดชาวไทดำที่เชื่อมโยงตัวตนเจ้าของเรือนกับโครงข่ายกลุ่มคนในวัฒนธรรมไทดำ และบริบทสภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ภายนอกตัวเรือนภายในชุมชนบ้านนาป่าหนาด ถึงแม้ว่าจะมีการย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่เดิม

คำสำคัญ: บ้านนาป่าหนาด, พื้นที่ทางวัฒนธรรม, พัฒนาการรูปแบบเรือน, พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์, เรือนพื้นถิ่นไทดำ

Abstract

Tai Dam communities at Ban Na Pa Nad are part of an ethnic group whose ancestors originally resided in the areas of Mueang Puan in Laos and Sip Song Chau Tai in Vietnam. Due to political reasons and insecurity, some members of these communities were captured and relocated to Thailand during the Haw Wars (1865-1890). With physical settings changing from valley to the Isan plateau (northeast Thailand), Tai Dam communities at Ban Na Pa Nad had to adapt their way of living to Isan's cultural context. One important impact has been on the cultural spatial organization of the communities' houses. This research article aims to study the cultural space of Tai Dam vernacular houses in Ban Na Pa Nad in the context of a change of physical settings, residential patterns, and community physical layout patterns. This study based on qualitative research methodology gathered data collected from interviewees identified through purposive sampling and from thirteen case studies of vernacular houses. These houses were constructed at different periods and are all considered representative of Tai Dam vernacular houses. Field survey, photographs, and in-depth interviews further helped to analyze cultural space and places and their hidden meanings. The present study reveals that changes in the physical layout of the community settlement was caused by grid road patterns and land division. Another consequence was the orientation and features of Tai Dam houses at Ban Na Pa Nad later adopted in the Isan and contemporary house style and space use based on the needs and activities of house owners. The survey presented in this paper highlights that the cultural space of Tai Dam vernacular houses in Ban Na Pa Nad is centered on the position of Ga Lor Hong (sacred space/ancestor's area), which is considered as the sacred space and core area of the internal space in all houses surveyed. Most houses surveyed have a spirit post or ancestor post which determines the direction of home owners for their sleep and which is also associated with

the mountain's direction in the context of the community settlement. This later spatial concept is in harmony with Tai Dam cultural space organization inherited from the past and may be better adapted to two-storey houses rather than one-storey houses. Ga Lor Hong still epitomizes the connection that Tai Dam people cultivates between their houses and the larger environment outside Ban Na Pa Nad despite having a history of migration to their current settlement area that dates back to more than a hundred years.

Keywords: Ban Na Pa Nad, Cultural Space, Development of House Styles, Sacred Space, Tai Dam Vernacular House

บทนำ

ปัจจุบันมีไทดำหลายกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานกระจายตัวในประเทศไทย เนื่องจากความแตกต่างด้านช่วงเวลาและสาเหตุของการเคลื่อนย้ายทำให้ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนแต่ละกลุ่มกระจายตัวตามบริเวณพื้นที่ที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ด้วยบริบทที่แตกต่างกันผ่านช่วงเวลา ไทดำเกิดการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคม ซึ่งส่งผลต่อการจัดการพื้นที่ในเรือนพักอาศัยและพื้นที่วัฒนธรรม อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์และบริบททางสังคมในแต่ละพื้นที่ และช่วงเวลาที่ไทดำเข้าไปปฏิสัมพันธ์เรือนพักอาศัยของกลุ่มไทดำจึงเป็นพื้นที่ที่มีการศึกษาในศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมอย่างต่อเนื่องในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าลักษณะทางกายภาพของเรือนจะเปลี่ยนแปลงไปจนมีลักษณะร่วมกับเรือนร่วมสมัยที่ปรากฏตามท้องถิ่นในประเทศไทยทั่วไป²

ชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาดเป็นชุมชนไทดำเพียงแห่งเดียวในภาคอีสานของประเทศไทย และเนื่องจากที่ตั้งห่างไกลและเข้าถึงได้ยากจึงถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความเหนียวแน่นทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก และยังมีความพยายามรักษาและเผยแพร่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทั้งเรื่องภาษา การแต่งกาย ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษไทดำผู้ก่อตั้งชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับเรือนพักอาศัยที่เป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่มีความละเอียดและซับซ้อนอันเนื่องมาจากการเป็นความสัมพันธ์กับการใช้งานในชีวิตประจำวันโดยตรง จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานมีการอพยพย้าย

ดินที่อยู่หลายครั้งทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและปรับเปลี่ยน แลกรับเอารูปแบบเรือนตามท้องถิ่นเข้ามาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับ เชื้อนไขของพื้นที่ตามความจำเป็นที่ต้องดัดแปลงรูปแบบตามการใช้งาน ผ่านช่วงเวลาว่า 100 ปี แต่สิ่งสำคัญที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในเรือนทุกประเภท ที่คนไทดำใช้อยู่อาศัย คือ พิธีกรรม การเลี้ยงผี และตำแหน่งศักดิ์สิทธิ์ (กะล่ออ่อง) ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังพบว่าในชุมชนบ้านนา ป่าหนาดยังคงมีเรือนที่มีกะล่ออ่อง และยังคงรักษาพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษ สัญลักษณ์และพิธีกรรมที่ซ่อนอยู่ในเรือนเหล่านี้ยังแสดงความหมายโดยนัย ถึงการสืบทอดธรรมเนียมที่มีผลกับการจัดการพื้นที่ที่ต้องทำการศึกษาอย่าง ละเอียดเพื่อเชื่อมความเข้าใจระหว่างการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมเฉพาะ ภายในเรือนกับพื้นที่เรือนทางกายภาพทั่วไป

จากประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นทำให้บทความนี้ต้องการค้นหาว่าเรือนพักอาศัย ของคนไทดำบ้านนาป่าหนาดในปัจจุบันมีความเป็นพหุลักษณะจากลักษณะ ทางสถาปัตยกรรมหลากหลาย คำถามที่น่าสนใจหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงสภาพชุมชน ทางกายภาพ ส่งผลอย่างไรกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือน และส่งผลต่อ พฤติกรรมและความหมายที่มีมาแต่ดั้งเดิมในลักษณะใดบ้าง การเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวมีลักษณะเฉพาะอย่างไร และอะไรเป็นแกนหลักของระบบพื้นที่ที่เป็น ตัวสะท้อนคุณลักษณะเฉพาะที่เชื่อมโยงระบบพื้นที่แบบจารีตในอดีตกับพื้นที่ ทางกายภาพแบบใหม่ ซึ่งแสดงผ่านพลวัตการปรับใช้รูปแบบสถาปัตยกรรม และพื้นที่ชุมชนในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การศึกษา

บทความนี้มุ่งศึกษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ยังดำรงและปรากฏอยู่ในผังพื้นที่ กายภาพเรือนในปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. จำแนกลักษณะพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำที่เป็นแกนหลักในการกำหนด ความหมายในเรือนพักอาศัยของกลุ่มไทดำบ้านนาป่าหนาดภายใต้รูปแบบ เรือนในปัจจุบันเพื่ออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ ทางกายภาพของเรือน ที่ส่งผลกับแบบแผนพื้นที่ทางวัฒนธรรมและ การสร้างมโนทัศน์ของกลุ่มไทดำบ้านนาป่าหนาด
2. สำรวจสถานการณ์และพัฒนาการพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนไทดำ ภายในชุมชนกรณีศึกษา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของชุดความรู้เกี่ยวกับเรือน ไทดำในประเทศไทย

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและระเบียบวิธีวิจัย

แนวคิดสัมภาระทางวัฒนธรรม (Cultural baggage)³ ทั้งที่เป็นรูปธรรม คือ การจัดการการเกษตร เครื่องใช้ การจัดการที่อยู่อาศัยและชุมชน รวมไปถึง สัมภาระทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความเชื่อ ประเพณีความหมาย ที่สัมพันธ์กับถิ่นที่กำเนิดวัฒนธรรม จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า กรณีไทดำ ในประเทศไทย การตั้งถิ่นฐานมีการผลิตซ้ำทั้งพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ นามธรรม ในช่วงแรกระเบียบแบบแผนพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้มีการอ้างอิง ของกลุ่มคนในดินแดนใหม่ แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป เมื่อมีการปรับเปลี่ยน วิถีชีวิต กลับพบว่าไทดำเลือกที่จะทิ้งลักษณะทางกายภาพแต่พยายามผลิตซ้ำ ความหมายนามธรรมในพื้นที่กายภาพใหม่ในทุกรูปแบบเรือนที่ใช้อยู่อาศัย ตัวอย่างเช่น ปรากฏตำแหน่งของหิ้งผีที่ยังเป็นตัวกำหนดความสำคัญ ในการจัดการระบบพื้นที่ภายในเรือนเพื่อควบคุมพฤติกรรมผู้อยู่อาศัย การให้ ความสำคัญตามช่วงอายุและเพศ ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของพื้นที่เรือนในกลุ่ม วัฒนธรรมไท⁴ สำหรับไทดำนั้นยังอ้างอิงตำแหน่งกะล่อฮ่องกับวิญญาณ บรรพบุรุษฝ่ายชาย กะล่อฮ่องยังเป็นตัวกำหนดพื้นที่สำคัญภายในเรือนและ ความหมายพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เรือนไทดำจึงอยู่ในสถานะ เปราะบางและเสี่ยงที่จะสูญหายไป สอดคล้องกับงานการศึกษาเรือนไทดำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางในประเทศไทย⁵ โดยมีข้อเสนอว่าเรือนแบบกระดองเต่า เสื่อมความนิยมและรับเอาการปลูกสร้างเรือนแบบคนไทยในท้องถิ่นเข้ามา ปรับใช้ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา แต่ยังพบว่าในเรือนทุกประเภท ที่ไทดำใช้อยู่อาศัยมีสัญลักษณ์สำคัญที่ทุกเรือนขาดไม่ได้ คือ กะล่อฮ่อง ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งและความพยายาม ในการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยสามารถผูกความหมายสำคัญในเรือน แบบเก่าเข้าสู่พื้นที่กายภาพเรือนแบบใหม่และเรือนไทดำกำลังอยู่ในสภาวะ “ทวิลักษณ์” แนวคิดดังกล่าวส่งผลกับงานวิจัยสถาปัตยกรรมไทดำในชั้นหลัง เป็นอย่างมาก เนื่องจากการไม่สามารถอ้างอิงความเป็นเรือนไทดำ ผ่านรูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมได้อีกต่อไป แต่ต้องสังเกตพื้นที่หรือตำแหน่ง ที่ควบคุมความหมาย สัญลักษณ์ หรือพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ทางวัฒนธรรม ทำให้การเลือกกลุ่มตัวอย่างเรือนไทดำในปัจจุบันจะพิจารณา จากการกล่าวอ้างจากเจ้าของเรือนว่าเป็นชาวไทดำประกอบกับภายในเรือน มีส่วนกะล่อฮ่องหรือหิ้งผีหลงเหลืออยู่ จึงสามารถอนุมานได้ว่าเจ้าของเรือน ยังประกอบพิธีกรรม และได้รับการถ่ายทอดคติการจัดพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่มีรากสืบมาจากเรือนไทดำแบบดั้งเดิม

ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ ที่ว่าด้วยการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ กล่าวคือ มนุษย์ต้องสื่อสารความคิดระหว่างกันผ่านทางสัญลักษณ์⁶ แนวคิดสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ การกระทำระหว่างบุคคลในสังคมโดยเฉพาะภาษา เป็นสื่อสำคัญต่อการทำให้มนุษย์ผูกพันและสัมพันธ์กันจนสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม⁷ ในแนวคิดของจอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) มุ่งเน้นการอ่านความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมหรือ ในวัฒนธรรมนั้น ขึ้นอยู่กับการรู้จักใช้ความหมายร่วมกัน (Shared Meaning) ดังนั้นการกระทำระหว่างกันทางสังคม คือ การใช้สัญลักษณ์ร่วมกันจนเข้าใจความหมายโดยรวมตรงกัน สัญลักษณ์มีหลายลักษณะ เช่น ภาษา กริยาท่าทางการกระทำ พฤติกรรม รวมถึงสถาปัตยกรรม และการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายและสามารถส่งต่อกันได้ ระบบสัญลักษณ์ จึงมีความซับซ้อน ต้องอาศัยการฝึกฝนเรียนรู้เป็นเวลานานจึงมีความเข้าใจ จึงจะใช้ได้จนเกิดเป็นพฤติกรรมร่วมในกลุ่มวัฒนธรรม การปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมโดยให้ความสำคัญกับผู้ประกอบการทางวัฒนธรรมในฐานะผู้ควบคุมกำหนดลักษณะและความหมาย โดยเชื่อว่าสังคมและโครงสร้างทางสังคมเกิดจากมนุษย์ที่ปฏิสัมพันธ์กัน รวมไปถึงสร้างลักษณะและข้อแม้ของการดำรงอยู่ของสัญลักษณ์เหล่านั้น ท่ามกลางทางเลือกจากการเปลี่ยนแปลงบริบท โดยยึดเอาประโยชน์สูงสุดเป็นที่ตั้ง ซึ่งต้องสอดคล้องกับระบบคุณค่าของปัจเจกชนและสังคม ในสถานการณ์และช่วงเวลานั้นโดยมีคนในกลุ่มเป็นผู้สร้าง ผลิตซ้ำ เปลี่ยนแปลง และปรับปรุง ในแนวคิดสัญลักษณ์สัมพันธ์จึงมีลักษณะวิเคราะห์การตีความตามสถานการณ์ กายภาพ รวมไปถึงมนุษย์และพฤติกรรมก็เป็นสัญลักษณ์เช่นกัน โดยมีความหมายได้หลากหลายในตัวเดียวกัน เฮร์เบิร์ต บูลเมอร์ (Herbert Blumer) และเออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) เสนอในทางทฤษฎี แสดงให้เห็นถึงการกระทำต่อกันระหว่างมนุษย์ในสังคมเป็นปฏิกิริยาตอบโต้ ซึ่งกันและกัน จนเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคมในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคม จนเป็นที่ยอมรับและเข้าใจกันของสมาชิกภายในกลุ่ม วัฒนธรรม⁸

จากการใช้แนวความคิดสัมภาระทางวัฒนธรรมมาวิเคราะห์ร่วมกับสัญลักษณ์สัมพันธ์ จะเห็นได้ว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนถ่ายความหมายและพฤติกรรมผ่านช่วงเวลา เกิดการแลกเปลี่ยนต่อรองกันอยู่เสมอระหว่างการจัดการความหมายเชิงนามธรรมกับพื้นที่ทางกายภาพ โดยยังคงรักษาแกนความหมายสำคัญของการจัดการพื้นที่ไว้ และคลาวยรูปแบบทางกายภาพเพื่อความสะดวกในการจัดการพื้นที่เพื่อกิจกรรมใหม่ ๆ

บทความนี้มุ่งศึกษาพื้นที่ทางความคิดที่เป็นตัวกำกับลักษณะเฉพาะของพฤติกรรม พิธีกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวควบคุมความหมายพื้นที่แบบองค์รวม โดยประกอบด้วยพื้นที่ส่วนบุคคลในระดับพื้นที่ภายในเรือน ชุมชน และสภาพแวดล้อมภายนอก การศึกษาจึงเริ่มจากการสำรวจข้อมูลจากเอกสารวิจัยที่มีการบันทึกข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน และในปัจจุบันยังคงมีเรือนประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ภายในเรือน เช่น พิธีปาดตง (เลี้ยงผีเรือน) การเลี้ยงเชืงวิญญาณขึ้นเรือน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และขอบเขตพื้นที่ส่วนตัวภายในเรือนจะถูกกำหนดขึ้นบริเวณมุมด้านหัวนอนเจ้าของเรือน เรียกตำแหน่งพื้นที่นั้นว่า “กะล่อฮ้อง” โดยถือว่าเป็นพื้นที่สำคัญสูงสุดภายในเรือนที่สืบทอดมาตั้งแต่คนไทดำอาศัยอยู่ในเรือนแบบทรงกระดองเต่าส่งต่อมาจนถึงเรือนพักอาศัยในปัจจุบัน เรือนไทดำที่ใช้วิเคราะห์ในบทความนี้จึงอ้างอิงเรือนที่มีกะล่อฮ้องเป็นหลัก โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลส่วนตัวอย่างแบบสโนว์บอลล์ (Snowball Sampling) เพื่อสำรวจโครงข่ายความหนาแน่นของข้อมูลที่พบในชุมชนกรณีศึกษา ร่วมกับวิธีการเลือกส่วนตัวอย่างเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อการเจาะรายละเอียดบางประการ ประกอบด้วย ตำแหน่งกะล่อฮ้องภายในเรือน ลำดับการเข้าถึงการกำหนดทิศทางการนอน ความสัมพันธ์กับพื้นที่ชุมชน และบริบทภูมิศาสตร์ หลังจากนั้นทำการจัดกลุ่มตามลักษณะมิติพื้นที่เรือน เพื่อทำการเข้าสำรวจพื้นที่ทางกายภาพ สังเกตการณ์การใช้พื้นที่ในชีวิตประจำวันและช่วงพิธีกรรม ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่สัมพันธ์กับพื้นที่กะล่อฮ้อง

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกิดจากความเชื่อ พฤติกรรม และข้อจำกัดพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับเรือนพักอาศัยของไทดำบ้านนาป่าหนาด แนวทางการศึกษาได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เพื่อตีความหมายและอธิบายผลรวมของข้อมูลเชิงปริมาณอธิบายปรากฏการณ์ย่อยที่เกิดขึ้นกับเรือนกรณีศึกษา ร่วมกับข้อมูลสนามเพื่อสรุปผล โดยใช้ข้อมูลที่รวบรวมมานั้นใช้จำแนกการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนไทดำที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงลักษณะรูปร่างและรูปทรงทางกายภาพ ร่วมกับการกำหนดค่าเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration) ที่แสดงความการเชื่อมต่อของพื้นที่เรือนกรณีศึกษา เพื่อสามารถเปรียบเทียบและอภิปรายผลในภาพรวมของพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนทุกประเภทที่เกิดขึ้นกับกลุ่มไทดำบ้านนาป่าหนาด ในกรอบแนวความคิดสัมภาระทางวัฒนธรรม มาวิเคราะห์ร่วมกับสัญลักษณ์สัมพันธ์

วัฒนธรรมถิ่นที่อยู่ และรูปแบบเรือนไทดำในบรรพกาล

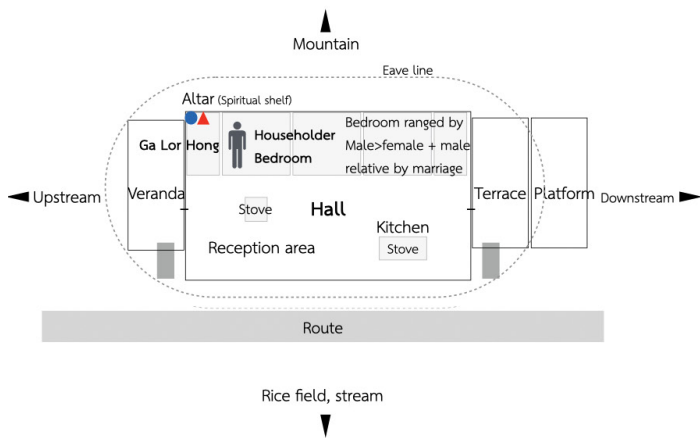
กลุ่มวัฒนธรรมไทดำ (ไทดำ ลาวโซ่ง ไทยโซ่ง ไทยทรงดำ ไทดำ ไตดำ โซ่ง)⁹ เป็นกลุ่มคนที่ใช้ภาษาไท (Tai) กลุ่มหนึ่งในบรรดาคนไทหลายเผ่าที่อาศัยกระจายตัวอยู่บริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนามและทางตอนเหนือของประเทศลาว ช่วงราวปีพุทธศตวรรษที่ 11 - 24 แต่เดิมคือ อาณาจักรสิบสองจุไท

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำขึ้นอยู่กับภูมิศาสตร์สภาพแวดล้อมทางกายภาพส่วนใหญ่ตั้งชุมชนหรือเมืองอยู่บริเวณที่ราบหุบเขา มีลักษณะการขยายตัวของชุมชนเคลื่อนย้ายเข้าไปแผ้วถางพงตามแอ่งเขาอันอุดมสมบูรณ์ บริเวณแม่น้ำดำ แม่น้ำแดง และลำน้ำสาขาเพื่อหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตร แต่ละชุมชนจึงมีลักษณะการกระจายตัวจากกัน แอ่งเขาไหนมีที่ราบขนาดใหญ่สามารถผลิตข้าวสะสมความมั่งคั่งและทรัพยากรผู้คนได้มากชุมชนนั้นจะพัฒนากลายเป็นเมืองและสร้างโครงข่ายการปกครองเหนือชุมชนน้อยใหญ่ตามหุบเขาอื่น เรียกรวมโครงข่ายกลุ่มไทกลุ่มนี้ว่าสิบสองจุไท ชุมชนไทดำทั่วไปในอดีตนั้นจะประกอบไปด้วยกลุ่มเรือนตั้งแต่ 20-50 หลัง¹⁰ เรียกว่า “บ้าน” ตั้งกลุ่มเรือนวางเรียงตัวไปตามแนวนบนเนินระหว่างพื้นที่เกษตรกรรมและภูเขา โดยมีทั้งกลุ่มผู้ท้าว (ผู้นำชุมชน) อาศัยรวมกับกลุ่มผู้น้อย (ชาวบ้าน) โครงข่ายกลุ่มบ้าน 5-10 บ้าน เรียกว่า “โซ่ง”¹¹ การแบ่งพื้นที่ในบ้านจะแยกพื้นที่ตั้งชุมชนออกจากป่าเขาและพื้นที่เกษตรกรรมอย่างชัดเจน มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านคือ เสือบ้าน (ศาลผีบ้าน) (Zero Milestone of a Community, Ghost house) และพื้นที่ป่าเฒ่า (ป่าช้า) (Cremation and Burial Ground Cemetery)

เรือนไทดำหรือเรือนกระดองเต่า เป็นเรือนพักอาศัยในระดับครอบครัว มีลักษณะเป็นเรือนยาว¹² เรือนที่ปลูกสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ อิงบริบทภูมิศาสตร์ที่ราบหุบเขา ตัวเรือนมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง¹³ ใช้ไม้ไผ่ผสมไม้จริงในการปลูกสร้าง หลังคามุงหญ้ามีลักษณะโดดเด่นเป็นตупโค้งในส่วนหัวและท้ายของตัวเรือน ทำให้เกิดระนาบของหลังคาขนาดใหญ่คลุมพื้นที่เรือนทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีความลาดชันทำให้ระบายน้ำฝนได้ดี ป้องกันการรั่วซึมที่เกิดจากการใช้หญ้าเป็นวัสดุมุง สร้างคลุมพื้นที่การใช้งานทั้งหมด ช่วยป้องกันลมและอากาศหนาวจากภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁴ เป็นที่มาของชื่อเรือนแบบ “หลังคาทรงกระดองเต่า” (Tortoise' Shell-Shaped Circular Gables) เรือนไทดำแบ่งมิติพื้นที่เรือนไว้ดังนี้ **ส่วนใต้ถุน** คือ พื้นที่

เปิดโล่งระหว่างพื้นที่ดินและท้องเรือน ใช้งานตามระยะช่วงเสาเป็นที่เลี้ยงสัตว์ และเก็บเครื่องมือที่สัมพันธ์กับวิถีการเกษตร **ส่วนบนเรือน** เป็นพื้นที่กิจกรรม ที่ถูกยกสูงขึ้นจากพื้นดินที่เชื่อมผ่านบันไดตรงส่วนชานหน้าเรือนและกว้าน ส่วนท้ายเรือน เข้าสู่พื้นที่ปิดล้อมขนาดใหญ่แบ่งการใช้งานพื้นที่ตามช่วงเสา ประกอบด้วย ห้องผี ห้องนอน ครัว และรับแขกในส่วนโถงหลัก พื้นที่กิจกรรมหลักภายในตัวเรือนใช้อยู่อาศัยและประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น พักผ่อน อยู่อาศัย ปาตตง (เลี้ยงผี) เสนเรือน ทำคลอด แต่งงาน พิธีศพ ล้วนจัดขึ้น บนพื้นที่บนเรือน **ส่วนใต้หลังคา** เป็นที่โล่งต่อเนื่องบริเวณเหนือพื้นที่กลางเรือน หลังคาลาดชันขนาดใหญ่นั้น คนไทดำผูกความหมายสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ เข้ากับโครงสร้างยอดเสาในส่วนเสามุมห้องด้านติดกว้าน โดยทำเป็น หิ้งสักการบูชาเป็นที่สถิตของผีดำ (ผีบรรพบุรุษ) หลังคาบางส่วนใช้เก็บของใช้ ภายในเรือนและของมีค่า พื้นที่ใต้หลังคานี้ยังช่วยในการระบายอากาศและควัน จากการเผาไหม้ภายในเรือน¹⁵ (ภาพ 1)

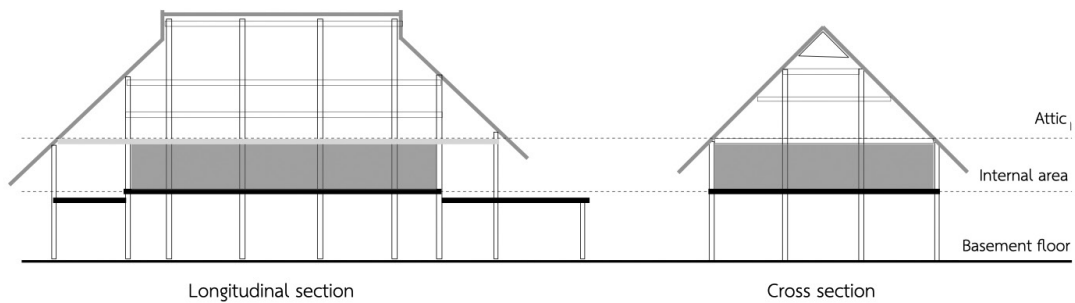
มิติพื้นที่ทางวัฒนธรรม ตัวเรือนวางด้านยาวเรียงต่อกันและรับตามภูมิประเทศ ระบบทิศสำคัญอิงตามภูเขาสูงและต้นน้ำ โดยถือเป็นทิศสูงหรือทิศเหนือ ระบบทิศที่อิงตามภูมิศาสตร์นี้เป็นรากฐานสำคัญในการจัดระเบียบพื้นที่ ทางวัฒนธรรมให้มีลักษณะเฉพาะตัวที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมและความคิด ของคนในกลุ่ม ตั้งแต่การผูกตำแหน่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในเรือน “กะล่อฮ่อง” ที่ควบคุมการใช้งานพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปสู่ความเป็นส่วนตัว กิจกรรมตามช่วงอายุ หน้าที่ และเพศสภาพในครอบครัว แม้กระทั่งการจัดระเบียบร่างกายและ ทิศทางการนอน ดังคำกล่าวที่ว่า “หัวหนุนดิน ตีนหนุนน้ำ” ความเชื่อ เรื่องการกำหนดทิศหัวนอนที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์สูงต่ำภายนอกตัวเรือน โดยหันหัวไปทางภูเขาและเอาปลายเท้าหันไปทางแม่น้ำ เป็นการที่จัดระเบียบ ร่างกายเข้ากับพื้นที่เรือนและการจัดการวางตำแหน่งเรือนที่เกิดขึ้นพร้อมกับการจัดสรรพื้นที่ในระดับหมู่บ้านและลงสู่ระดับครัวเรือน โดยผูกความเชื่อเหล่านี้ เข้ากับโลกทางวิญญาณหรือแนวคิดเรื่อง “ขวัญ” ตำแหน่งกลุ่มเรือนผู้ทำ¹⁶ และกะล่อฮ่องอยู่บริเวณที่ดีที่สุดหรือสูงสุดของพื้นที่หมู่บ้าน และรายล้อม ด้วยเรือนผู้น้อยตามภูมิศาสตร์จะอำนวย การจัดพื้นที่ภายในเรือนตำแหน่ง ห้องนอนของผู้นอนแสดงความสำคัญผ่านระยะใกล้ไกลจากกะล่อฮ่อง โดยอ้างอิงจากเพศชายกับหัวเรือนและกะล่อฮ่องเป็นหลัก ในส่วนของเพศหญิง จะสัมพันธ์กับห้องครัวและส่วนท้ายเรือน (ดูภาพ 1)

House orientation, Space utilization plan in houses.

Demonstrated tortoise' shell-shaped circular Gables, Ban Na Pa Nad Tai Dam Cultural Center

ภาพ/Fig 1

ลักษณะทางกายภาพ
ทิศทางการวางตัวเรือน
การใช้พื้นที่ และมีมิติของ
เรือนไทดำแบบกระดองเต่า¹⁷

Physical characteristics,
house orientation,
space utilization and
dimensions of tortoise'
shell-shaped circular
gables

ภูมิหลังและประวัติความเป็นมาของชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด

แต่เดิมไทดำกลุ่มนี้เป็นราษฎรที่อาศัยบริเวณเมืองเชียงคำ เมืองเชียงขวาง และเมืองแกน ถูกกวาดต้อนจากในช่วงสงครามปราบฮ่อราวปี พ.ศ. 2429 โดยเคลื่อนตัวลงใต้ผ่านเมืองหลวงพระบางข้ามแม่น้ำโขงเข้ามายังฝั่งประเทศไทย เดินทางผ่านจังหวัดอุดรดิตถ์ จังหวัดสิงห์บุรี มาตั้งถิ่นฐานชั่วคราวบริเวณทุ่งสนามแจง จังหวัดลพบุรี หลังจากฝรั่งเศสเข้ามามีอำนาจเหนือพื้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2436 คนไทดำกลุ่มนี้ถูกเรียกตัวกลับเมืองเชียงขวางภายใต้อนุสัญญาสยาม-ฝรั่งเศสในฐานะคนในกำกับที่เคยมีถิ่นฐานเดิมในสิบสองจุไท ทำให้ต้องเคลื่อนย้ายขึ้นเหนือไปตั้งชุมชนบริเวณบ้านห้วยปูน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์¹⁸ และข้ามไปยังฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงพักตั้งชุมชนชั่วคราว และเกิดการโยกย้ายหลายครั้งบริเวณแขวงเวียงจันทน์ ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นระหว่างการอพยพเคลื่อนย้าย คือ ความอดอยาก โรคระบาด การถูกเกณฑ์ใช้แรงงาน ความไม่คุ้นชินกับการเกณฑ์แรงงาน ระบบภาษีใหม่จากฝรั่งเศส และความแตกต่างด้านความเชื่อ ทำให้ไทดำกลุ่มนี้ข้ามแม่น้ำโขงกลับมายังประเทศไทย และแสวงหาที่ตั้งชุมชนที่เหมาะสม จนมาพบทำเลที่มีลักษณะเป็นโคก มีลำห้วยและพื้นที่ราบเพื่อทำการเกษตร มีป่าประโยชน์ที่ใช้หาอาหารได้เพียงพอ จึงเริ่มตั้งชุมชนถาวรประมาณ พ.ศ. 2450 มีการขยายขยายปรับปรุง เปลี่ยนแปลงในพื้นที่ จนกลายเป็นชุมชนบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพภายในชุมชนบ้านนาป่าหนาด

ไม่มีชุมชนท้องถิ่นใดอยู่อย่างใดการเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่าชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาดจะถูกก่อตั้งด้วยกลุ่มคนไทดำแต่กาลเวลาช่วง 100 ปีที่ผ่านมา นั้นนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนใหญ่หลายระลอก โดยแบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก เริ่มตั้งถิ่นฐาน บ้านนาป่าหนาดเป็นหมู่บ้านแห่งเดียวในภาคอีสาน ที่ตั้งขึ้นโดยกลุ่มไทดำที่เคลื่อนย้ายมาจากเมืองเชียงขวาง โดยเริ่มจาก 15 ครอบครัว และเลือกตั้งชุมชนบริเวณโคกสูงที่สุดเป็นที่ตั้งกลุ่มเรือน แต่เดิมชุมชนนี้ถูกคนในบริเวณใกล้เคียงเรียกว่า “บ้านโคกซังดำ”¹⁹ มีองค์ประกอบสำคัญของหมู่บ้านไทดำ คือ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน คือ ภูแก้วและภูหวด ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออก นาและลำน้ำอวยไหลผ่านจากตะวันออกสู่ตะวันตก ทางด้านทิศเหนือของชุมชน มีแนวป่า

ประโยชน์ไว้เป็นแหล่งอาหารของป่า และพื้นที่เลี้ยงสัตว์อยู่รอบชุมชนบริเวณทิศใต้จากทิศตะวันออกไปจนถึงทิศตะวันตก ป่าเฒ่า (ป่าช้า) แทรกตัวอยู่ในป่าด้านทิศตะวันตก มีการตั้งหอเจ้าบ้าน (เลื้อบ้าน) บริเวณขอบทางเข้า-ออกชุมชนด้านทิศใต้ ในช่วงแรกตั้งถิ่นฐาน พื้นที่ทางกายภาพในชุมชนเป็นแบบปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะกิจกรรมเป็นไปเพื่อการยังชีพ และยังคงรักษาคติความเชื่อและการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมคล้ายตอนอยู่สิบสองจุไทย **ช่วงที่สอง** การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคมในช่วงหลัง พ.ศ. 2480 มีการย้ายเข้า-ออกของคนต่างถิ่นนำไปสู่การขยายตัวของชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตร เกิดการตัดถนนและปรับผังชุมชนใหม่เป็นระบบตาราง มีการจับจองที่ดินและออกเอกสารสิทธิ์ในการถือครองโฉนดที่ดินเกิดการปลูกสร้างเรือนพักอาศัยแบบร่วมสมัย เกิดกิจการการค้าวัดและสถานที่ราชการ ชุมชนกลายเป็นชุมชนเปิดที่มีการติดต่อกับชุมชนโดยรอบมากขึ้น **ช่วงที่สาม** ราว พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน ขอบเขตของชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรมไม่สามารถขยายต่อไปได้ ชุมชนหยุดการขยายตัว และเริ่มเกิดความหนาแน่นในการใช้ประโยชน์ที่ดินเกิดข้อจำกัดในการปลูกสร้างเรือนพักอาศัยและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน²⁰ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพในชุมชนส่งผลกับข้อจำกัดของการปลูกสร้างเรือนในแต่ละช่วงเวลาซึ่งนำมาสู่ประเด็นการศึกษาพัฒนาการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่อยู่ในเรือนแบบต่าง ๆ ภายในชุมชนบ้านนาป่าหนาดว่ามีลักษณะการปรับปรุงและจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนพักอาศัยอย่างไร (ดูภาพ 2 และ 4)

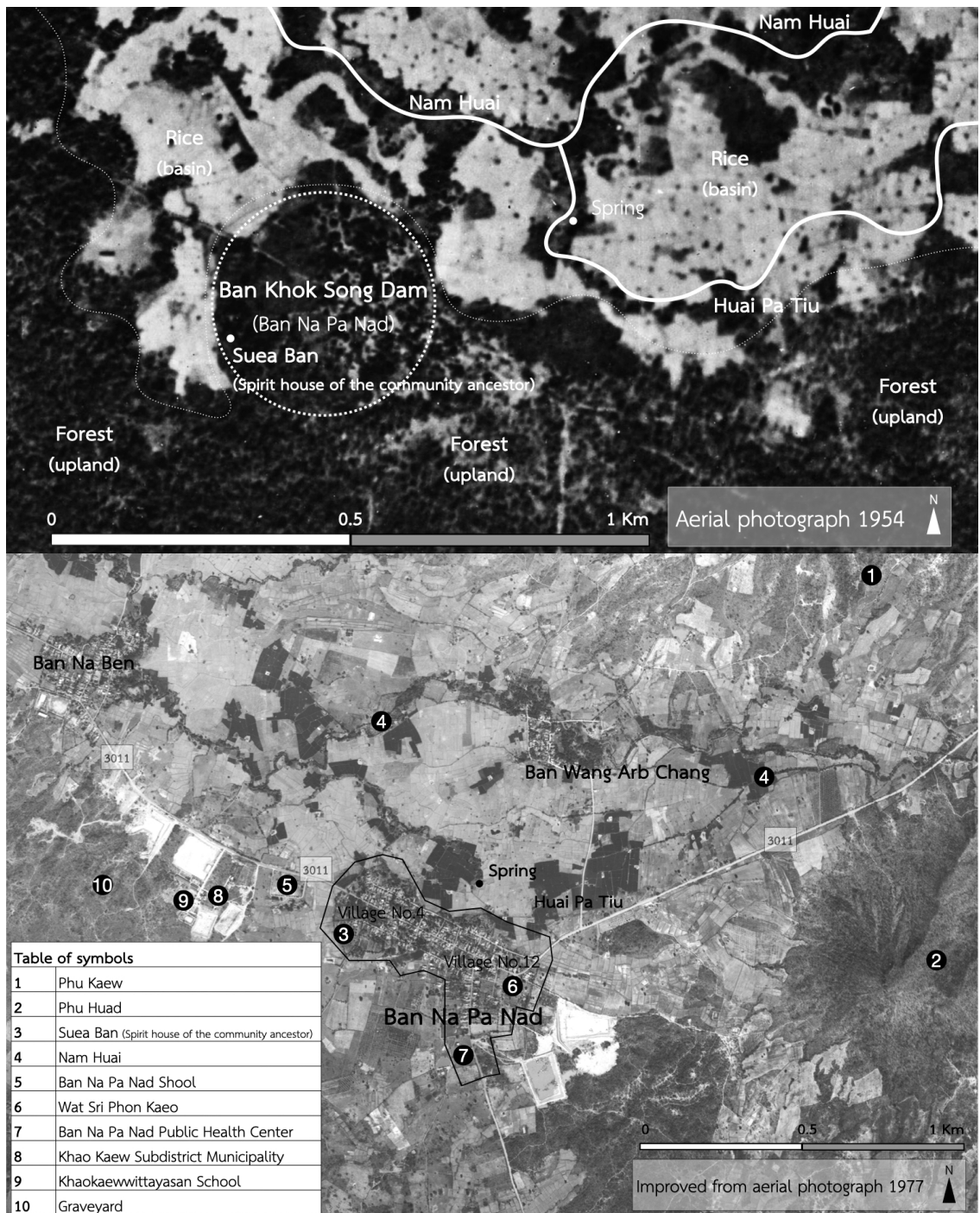
ภาพ/Fig 2

ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการเปลี่ยนแปลงผังชุมชนในช่วง พ.ศ. 2497-2520

Aerial photographs of Ban Na Pa Nad in 1954 and 1977

สมมุติฐานจากการสำรวจภาคสนาม

จากข้อมูลภาคสนามแสดงให้เห็นว่า การจำแนกประเภท (Typology) ของเรือนไทดำเพียงอย่างเดียวนั้นไม่สามารถทำให้เข้าใจถึงปฏิบัติการพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำที่เกิดขึ้นภายในเรือน อันเป็นผลมาจากความหลากหลายของรูปร่าง-รูปทรงจากภายนอกตัวเรือนในปัจจุบันในทางกลับกันทฤษฎีสัมภาระทางวัฒนธรรมและสัญลักษณ์สัมพันธ์ชี้ให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่ตำแหน่งกะล่อฮ่อง คือ การส่งต่อสัญลักษณ์สำคัญและเป็นแกนหลักที่ควบคุมพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ขาดไม่ได้ภายในเรือนพักอาศัยของชาวไทดำปัจจุบัน²¹ โดยการศึกษาครั้งนี้จะอ้างอิงสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นแกนของพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำที่อยู่ภายในเรือนทุกประเภท แล้ววิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพื้นที่นั้นขยายออกสู่พื้นที่ส่วนอื่นๆ ของเรือน และนำข้อมูลที่เกิดจากการซ้ำของความสัมพันธ์ในพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากตัวอย่างเรือนภายในชุมชน และ

แบ่งประเภทการใช้สัญลักษณ์และการใช้ความหมายร่วมกันภายในเรือน เพื่อทำความเข้าใจรอยต่อที่เชื่อมเรือนไทดำกรณีศึกษาทุกรูปแบบที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เข้ากับแนวการจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อมาจากบรรพชนบ้านนาป่าหนาดตั้งแต่ครั้งเริ่มตั้งชุมชน

การสืบค้นโครงข่ายตำแหน่งกะล่อฮ่องภายในเรือน

การเก็บข้อมูลกะล่อฮ่อง ถือเป็นส่วนที่ซ่อนอยู่ภายในเรือน บริเวณที่อยู่ใกล้หรืออยู่ร่วมห้องนอนเจ้าของเรือน ไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากภายนอก รวมถึงเป็นพื้นที่ห้ามล่วงละเมิดในทางวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่ส่วนตัว ทำให้การเก็บข้อมูลทำได้ยาก ประกอบกับการเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมไทดำเพื่อการท่องเที่ยว คนในชุมชนส่วนใหญ่พยายามแสดงตัวเองว่าเป็นคนในกลุ่มวัฒนธรรมทำให้ข้อมูลของเรือนที่มีกะล่อฮ่องคลาดเคลื่อนได้ง่าย ช่วงเวลาเดียวที่สามารถเข้าเก็บข้อมูลได้อยู่ในช่วงปาดตงใหญ่ (เลี้ยงผีเรือนใหญ่) ที่จัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง ในช่วงเดือนตุลาคมของทุกปี หรือปาดตงข้าวใหม่ใช้เวลา 10 วัน โดยเริ่มจากเรือนชั้นผู้ทำวันแรกแล้วจึงต่อด้วยเรือนชั้นผู้น้อยจนครบทุกหลัง จากการสำรวจใน พ.ศ. 2561 พบโครงข่ายเรือนที่ทำการปาดตงใหญ่ และมีกะล่อฮ่องภายในเรือน ทั้งหมด 46 หลัง (ไม่นับเรือนสาธิต) ซึ่งมีจำนวนมากขึ้นจากงานภาคสนามของดรรชนีเมตตาริกานนท์สำรวจใน พ.ศ. 2528 พบเรือนที่มี กะล่อฮ่อง 31 หลัง²² ข้อมูลเชิงปริมาณทำให้เห็นว่าตำแหน่งของกะล่อฮ่องมีจำนวนมากขึ้นตามจำนวนเรือนที่เพิ่มขึ้นในชุมชน แสดงนัยยะถึงความเข้มแข็งและไม่เปราะบางดังที่งานวิจัยสถาปัตยกรรมและพื้นที่ทางวัฒนธรรมคาดการณ์ไว้²³ อีกทั้งยังสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนเรือนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

เรือนกรณีศึกษา

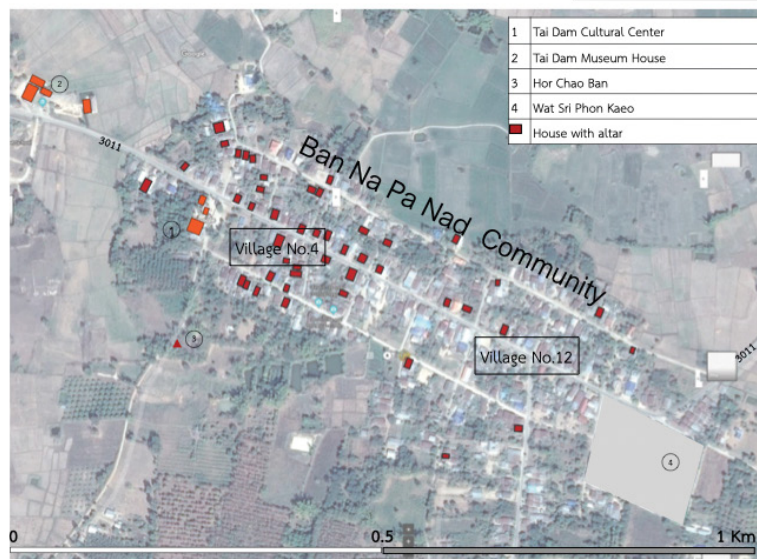
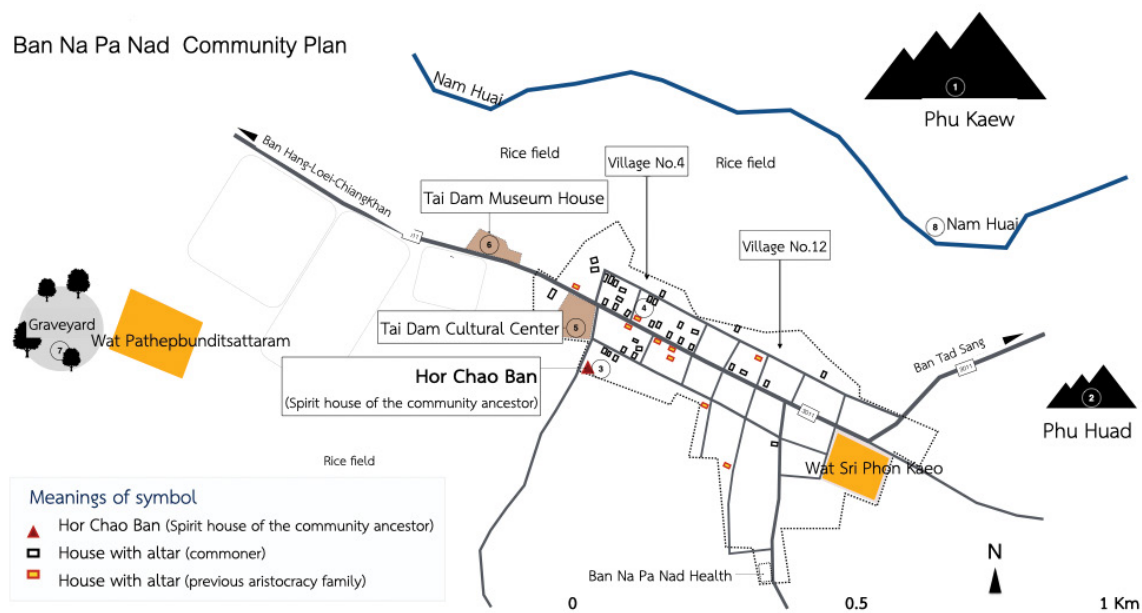
ในการศึกษาเรือนไทดำในครั้งนี้นี้ไม่สามารถอ้างอิงรูปทรงเรือนจากภายนอกได้ เนื่องจากไม่มีการใช้งานเรือนแบบกระดองเต่าในพื้นที่กรณีศึกษา และเรือนที่กลุ่มไทดำบ้านนาป่าหนาดใช้อยู่อาศัยมีรูปแบบที่หลากหลาย เป็นผลจากการรับเอาเรือนในท้องถิ่นเข้ามาปรับใช้ และมีการเปลี่ยนแปลงการใช้งานพื้นที่เรือนตามช่วงที่เริ่มมาตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลา 100 ปี จากการสำรวจเรือนที่ยังมีสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ

ภาพ/Fig 3

โครงข่ายตำแหน่งเรือนที่มีกะล่อฮ่องในชุมชน ผังหมู่บ้าน หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 12 บ้านนาป่าหนาด ลักษณะทางกายภาพทั่วไป พิธีกรรมปาดตงและพิธีเชิญวิญญาณขึ้นเรือน (ภาพจากการสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2561)

Pattern of house location in the Ban Na Pa Nad community with identification of Ga Lor Hong (upper); Aerial view of the layout of village No. 4 and No. 12 of Ban Na Pa Nad (left); Photographs, taken during a 2018 survey, of houses and their Ga Lor Hong (sacred space), with some showing the Pad Tong rite and the ceremony of inviting the ancestors' spirits in the houses (right)

Ban Na Pa Nad Community Plan

Improved from aerial photograph 1977

วัฒนธรรมไทดำ ซึ่งมีผลกับการกำหนดลำดับศักดิ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เข้ากับพื้นที่การใช้งานอื่นภายในเรือน กล่าวคือ ต้องเป็นเรือนที่ยังมีพื้นที่กะล่ออ่อง เสาผีหรือหิ้งผี ที่ยังคงปฏิบัติพิธีกรรมปาดตงหรือการเลี้ยงผีเรือน และเป็นเรือนที่ยังมีอยู่อาศัย โดยพบทั้งหมดจำนวน 46 หลัง ซึ่งทำให้เห็นการซ้ำของการใช้พื้นที่ และสามารถจัดกลุ่มเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับมิติพื้นที่เรือนทางแนวดิ่ง โดยแบ่งรูปแบบประเภทเรือนจากการแบ่งจำนวนชั้นออกเป็น 3 กลุ่ม คือ เรือนยกใต้ถุน เรือนสองชั้น และเรือนชั้นเดียว ครอบคลุมเรือนของผู้ท้าวและผู้น้อย ทั้งนี้ เรือนกรณีศึกษาต้องได้รับการยินยอมและความร่วมมือจากเจ้าของเรือนในการเก็บข้อมูลทางกายภาพ เข้าสังเกตพฤติกรรมการใช้พื้นที่ การประกอบพิธีกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึกการศึกษาเรือนไทดำในครั้งนี้ จึงใช้วิธีการศึกษาโดยการกำหนดลักษณะการเลือกหน่วยตัวอย่าง (Sampling Unit) ที่สามารถเป็นตัวแทนของเรือนไทดำ และข้อมูลความสัมพันธ์พื้นที่ใช้งานกับความลึกของตำแหน่งพื้นที่กะล่ออ่องผ่านแผนภูมิการกำหนดค่าเชิงพื้นที่ (Spatial Configuration) จากข้อมูลสองชุดจะทำให้สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบเรือนทุกรูปแบบเพื่อหาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการจัดวางกะล่ออ่องภายในเรือนแต่ละแบบ (ดูภาพ 3 และ 5)

การแบ่งมิติพื้นที่เรือนทางแนวดิ่ง

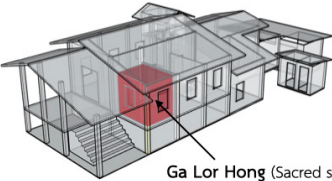
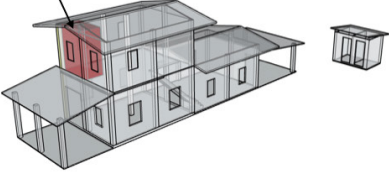
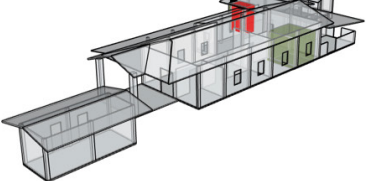
เรือนยกใต้ถุน Pn a (Pn=บ้านนาป่าหนาด, a=เรือนยกใต้ถุน) มีลักษณะเป็นหลังคาจั่ว-ปั้นหยา ผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าและผังรูปตัวแอล มีระเบียงขนานด้านยาว เป็นเรือนเก่าที่มีลักษณะร่วมกับเรือนแบบไทอีสานและไทเลย ปัจจุบันพบการต่อเติมในส่วนห้องนอน ครุ๊ว และห้องน้ำ มีการวางตัวเรือนด้านยาวหันด้านขนานกับแนวถนน กะล่ออ่องจะอยู่มุมด้านในสุดฝั่งใดฝั่งหนึ่งของอาคารติดกับห้องนอนเจ้าของเรือน เป็นเรือนไม้จริงรูปแบบแรกตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน จึงเป็นกลุ่มเรือนที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดของชุมชนที่ยังมีการใช้งานอายุเรือนอยู่ในช่วง 30 - 90 ปี เรือนแบบไทเลยและเรือนเหยา เป็นรูปแบบเรือนที่กลุ่มไทดำเริ่มเอาลักษณะการจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จากเรือนทรงกระดองเต่าเข้ามาผสมกับเรือนในท้องถิ่น แต่มีความแตกต่างกันในส่วนพื้นที่ขานที่เป็นแบบขานเดี่ยววางขนานกับตัวเรือนหลัก และเชื่อมครุ๊วที่แยกออกจากโถงวางตัวขนานกับแนวถนน รวมถึงเรือนยกใต้ถุนแบบร่วมสมัยอายุประมาณ 15-30 ปี ที่มีการวางขานเดี่ยวด้านหน้า มีการต่อครุ๊วและห้องน้ำบริเวณด้านหลังเรือน (ดูภาพ 4 และ 5)

ภาพ/Fig 4

ลักษณะเรือน 3 กลุ่ม
แบ่งตามมิติเรือนแนวดิ่ง
และลักษณะทางกายภาพ
เรือนที่มีกะล่ออ่อง
ในชุมชนบ้านนาป่าหนาด

Typology of houses with
their Ga Lor Hong's sacred
area in Ban Na Pa Nad
Village based on their
physical features

Characteristic of house with Ga Lor Hong

High-stilt house (Pn a)	Two-storey house (Pn b)	One-storey house (Pn c)
		
 Ga Lor Hong (Sacred space)	 Ga Lor Hong (Sacred space)	 Ga Lor Hong (Sacred space)

High-stilt house (Pn a)	Two-storey house (Pn b)				One-storey house (Pn c)	
 Pn a-1	 Pn b1-1	 Pn b-2	 Pn b5-7	 Pn b-8	 Pn c1-1	 Pn c4-4
 Pn a-1	 Pn b1-1	 Pn b3-2	 Pn b5-7	 Pn b-8	 Pn c1-1	 Pn c4-4
 Pn a1-5	 Pn b1-1	 Pn b4-3	 Pn b-7	 Pn b-8	 Pn c-2	 Pn c-6
 Pn a2-7	 Pn b1-1	 Pn b-3	 Pn b-7	 Pn b-9	 Pn c2-2	 Pn c-7
	 Pn b-1	 Pn b-3	 Pn b-7	 Pn b-10	 Pn c-2	 Pn c-9
	 Pn b-1	 Pn b-4	 Pn b-7	 Pn b-10	 Pn c-2	 Pn c-9
	 Pn b-2	 Pn b-6	 Pn b-8	 Pn b6-10	 Pn c3-2	 Pn c-10
	 Pn b7	House code Pn = Ban Na Na Pad, a = High-stilt house, b = Two-storey house, c = One-storey house /No. of house surveyed - (1-10) = Survey date, = Characteristic of house that has Ga Lor Hong				

เรือนสองชั้น Pn b (Pn=บ้านนาป่าหนาด, b=เรือนสองชั้น) มีลักษณะเป็นหลังคากระเบื้องลอน-สังกะสี จั่วแบน เป็นเรือนที่มีการต่อเติมพื้นที่ใต้ถุนเพิ่มพื้นที่ห้องโถง ห้องนอน ห้องน้ำ และมีการใช้วัสดุแบบผสม ระหว่างไม้และก่ออิฐฉาบปูนในปัจจุบันพบการใช้งานบริเวณชั้นหนึ่งเป็นหลักหันจั่วด้านหน้าอาคารเป็นทางเข้าหลักออกสู่ถนน ตัวอาคารวางลึกตามแนวที่เขตที่ดินอายุอาคารอยู่ในช่วง 10-40 ปี เป็นเรือนที่พบมากที่สุดในบ้านนาป่าหนาด การวางหิ้งผีและกะล่อ่องส่วนใหญ่วางอยู่ชั้น 2 บริเวณห้องด้านหน้าเรือนซึ่งยังสัมพันธ์กับห้องของเจ้าของเรือน (ดูภาพ 4, 6-9)

เรือนชั้นเดียว Pn c (Pn=บ้านนาป่าหนาด, c=เรือนชั้นเดียว) เป็นเรือนรุ่นใหม่ ที่พบในชุมชน วัสดุก่ออิฐฉาบปูน การจัดผังคล้ายเรือนแบบสองชั้นแต่ไม่ยกพื้นหันจั่วด้านหน้าออกสู่ถนน วางอาคารตามแนวลึกตามแนวเขตที่ดิน การขยายตัวเรือนจะออกทางแนวราบด้านหน้าและท้ายเรือน การวางหิ้งผีและกะล่อ่องมีลักษณะที่หลากหลายลักษณะ มีปรากฏตรงตำแหน่งมุมห้องด้านหน้าและมุมห้องด้านหลังในสุด แต่ตำแหน่งกะล่อ่องยังสัมพันธ์กับห้องเจ้าของเรือนหรือผู้ประกอบการพิธีเลี้ยงผีเรือนเสมอ ปัจจัยสำคัญ คือ ขึ้นกับความสะดวกในการประกอบพิธี เห็นได้ว่าการย้ายตำแหน่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นในเชิงวัฒนธรรม เรือนกลุ่มนี้มีช่วงอายุประมาณ 10-30 ปี จัดว่าเป็นรูปแบบเรือนใหม่ที่นิยมปลูกสร้างในช่วงหลัง พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุและมูลค่าการปลูกสร้างและเหมาะสมกับแนวที่ดินลิกหน้าแคบ (ดูภาพ 4, 10-11)

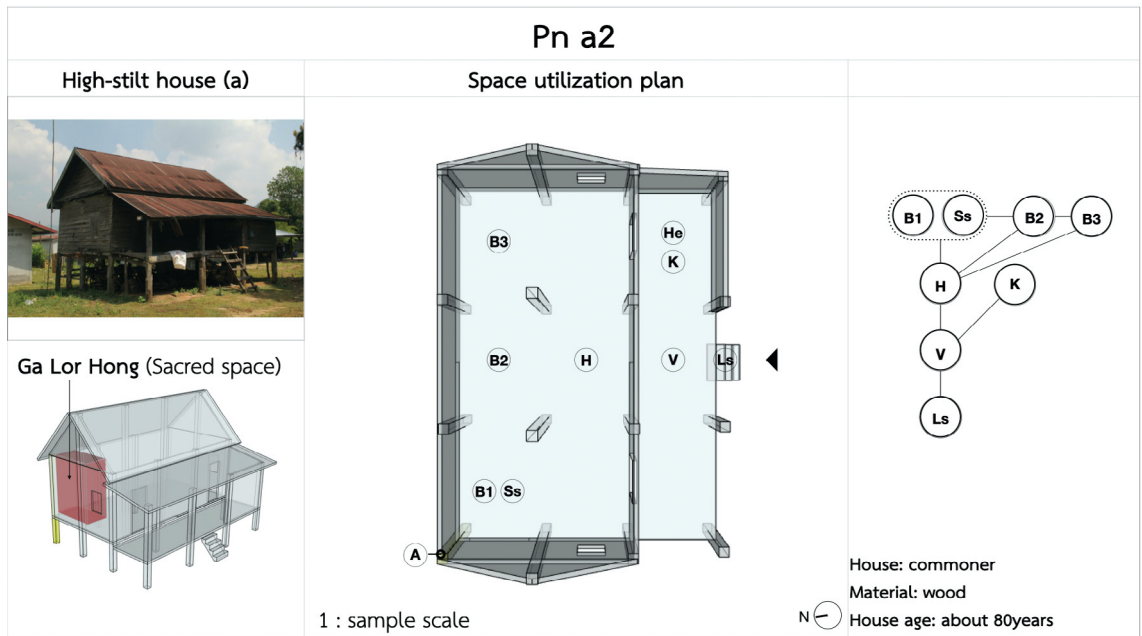
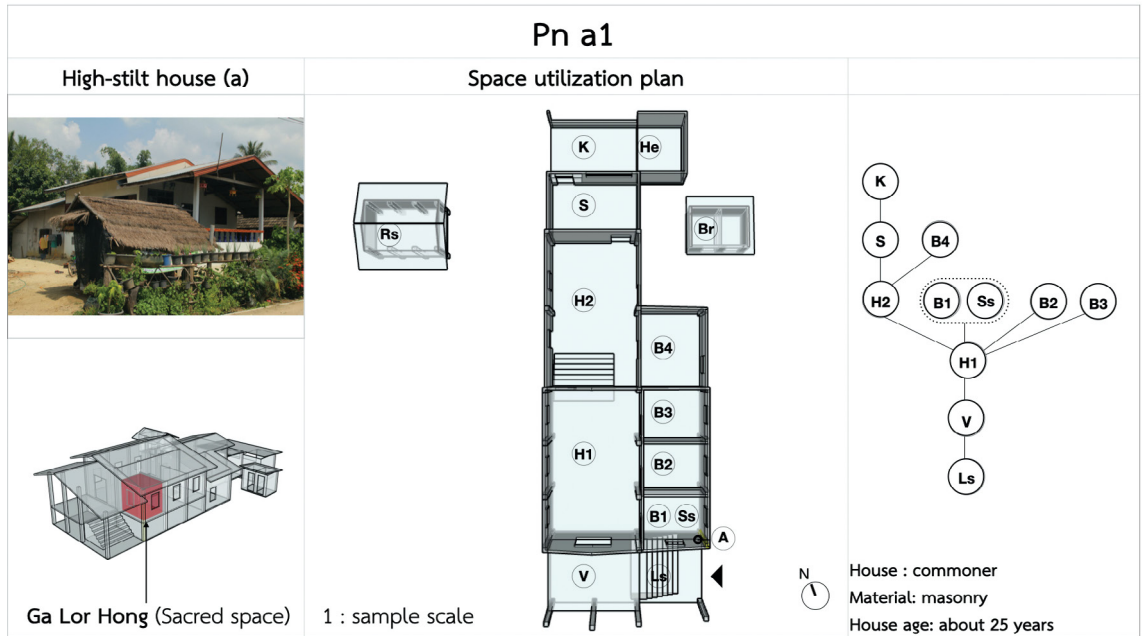
จากการสำรวจลักษณะทางกายภาพเรือน 47 หลัง (รวมเรือนสาธิต 1 หลัง) เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 มีการเลือกเก็บข้อมูลเรือน 13 หลัง ดังนี้

เรือนยกใต้ถุน (Pn a)	จำนวน 2 หลัง จากทั้งหมด 4 หลัง
เรือนสองชั้น (Pn b)	จำนวน 7 หลัง จากทั้งหมด 28 หลัง และเรือนสาธิต 1 หลัง (พิพิธภัณฑ์บ้านไทดำ)
เรือนชั้นเดียว (Pn c)	จำนวน 4 หลัง จากทั้งหมด 14 หลัง
รวมทั้งหมด	จำนวน 13 หลัง เป็นเรือนผู้ท้าว 3 หลัง เรือนผู้น้อย 9 หลัง และเรือนสาธิต 1 หลัง มีรูปแบบ ดังนี้

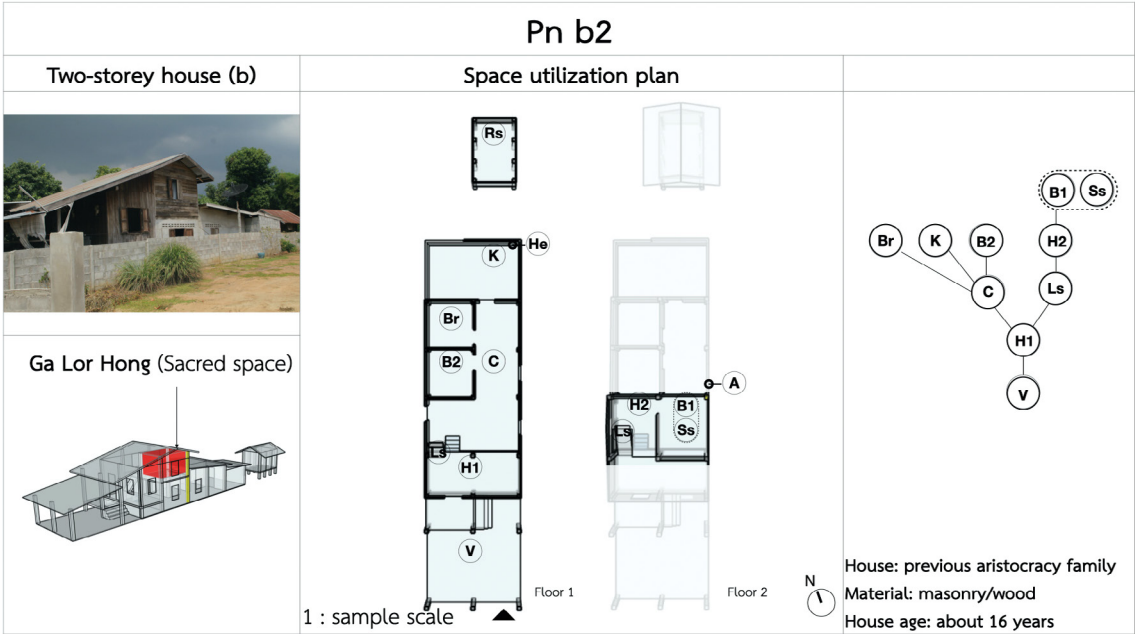
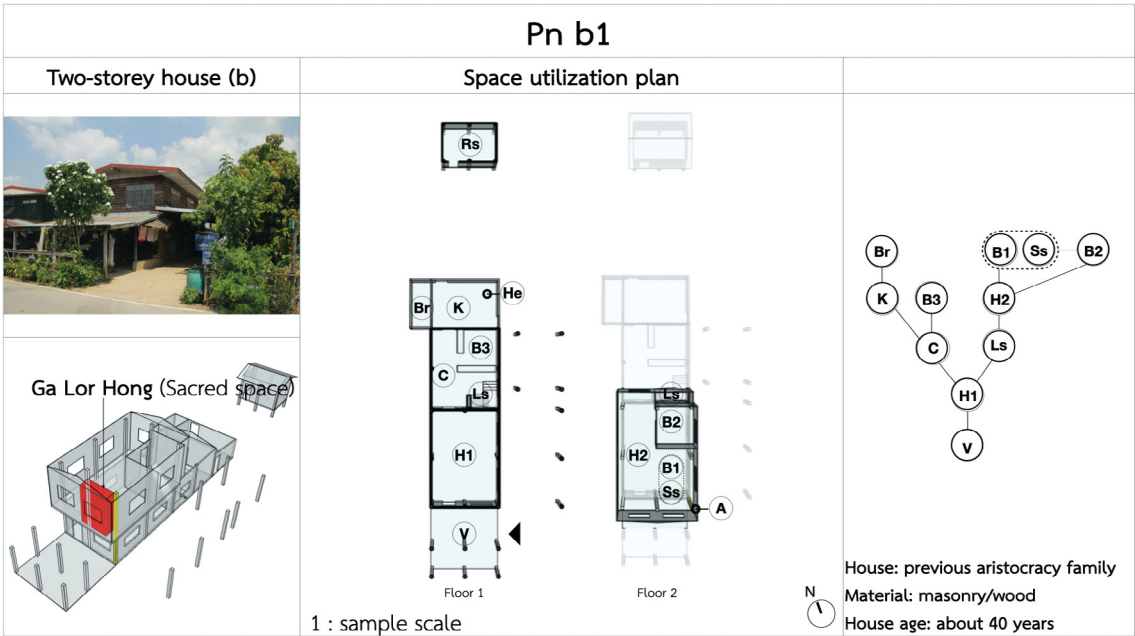
ภาพ/Fig 5-11

ลักษณะทางกายภาพ
ผังการใช้งาน และแผนภูมิ
ความลึกแสดงความสัมพันธ์
ของพื้นที่กับกะล่อ่องของ
เรือนกรณีศึกษา

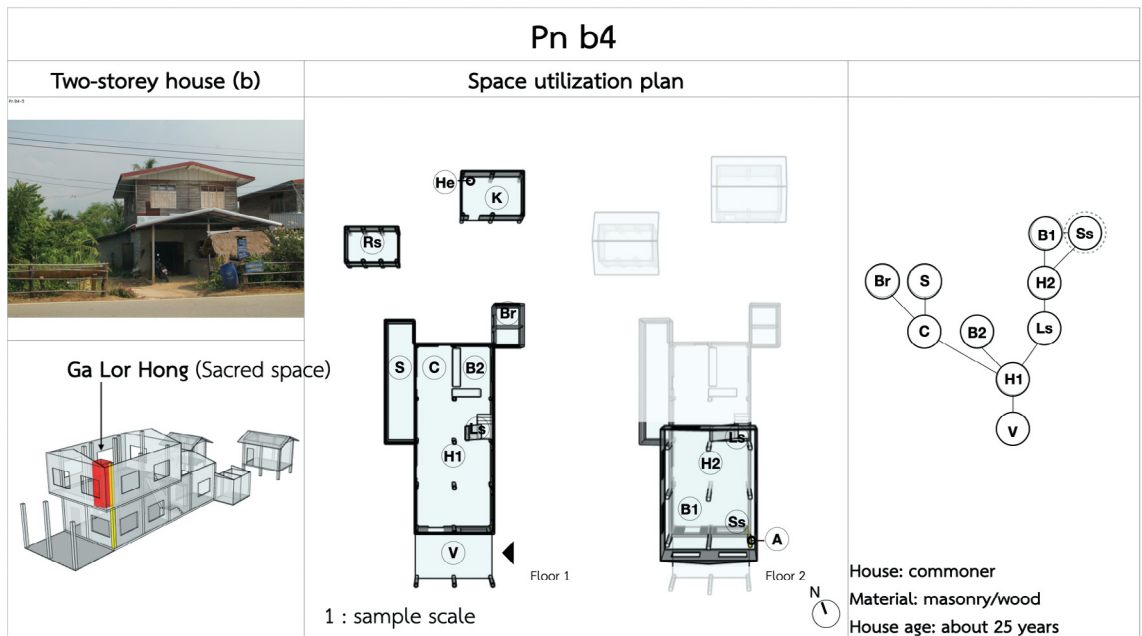
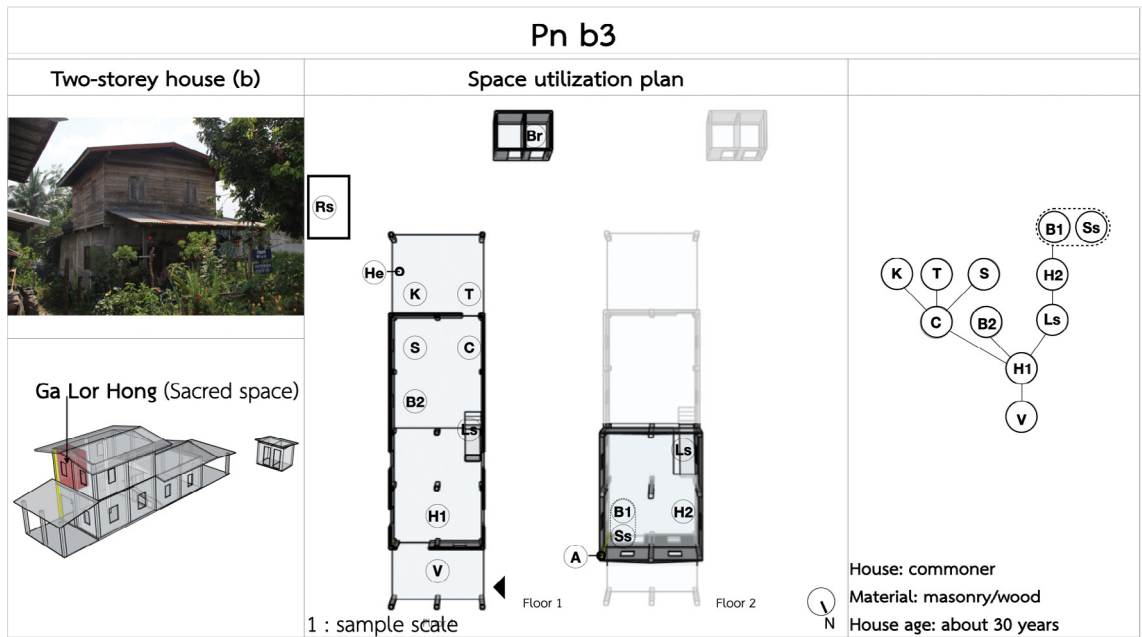
Physical characteristics,
space utilization plan and
spatial depth diagram
indicating relationship
between space and
Ga Lor Hong of case study
houses

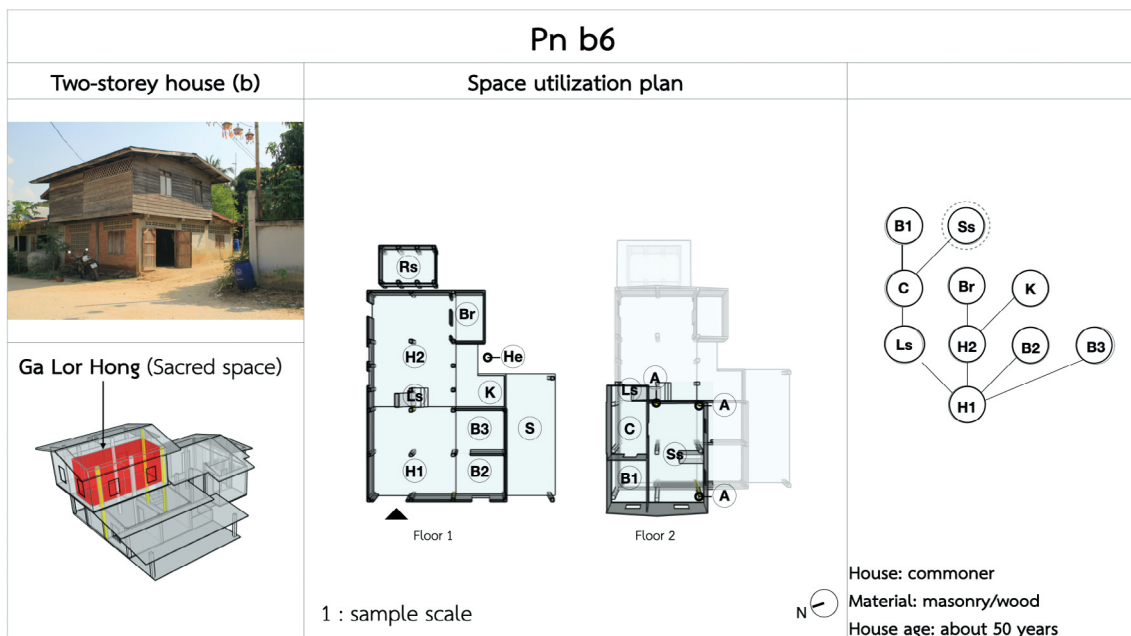
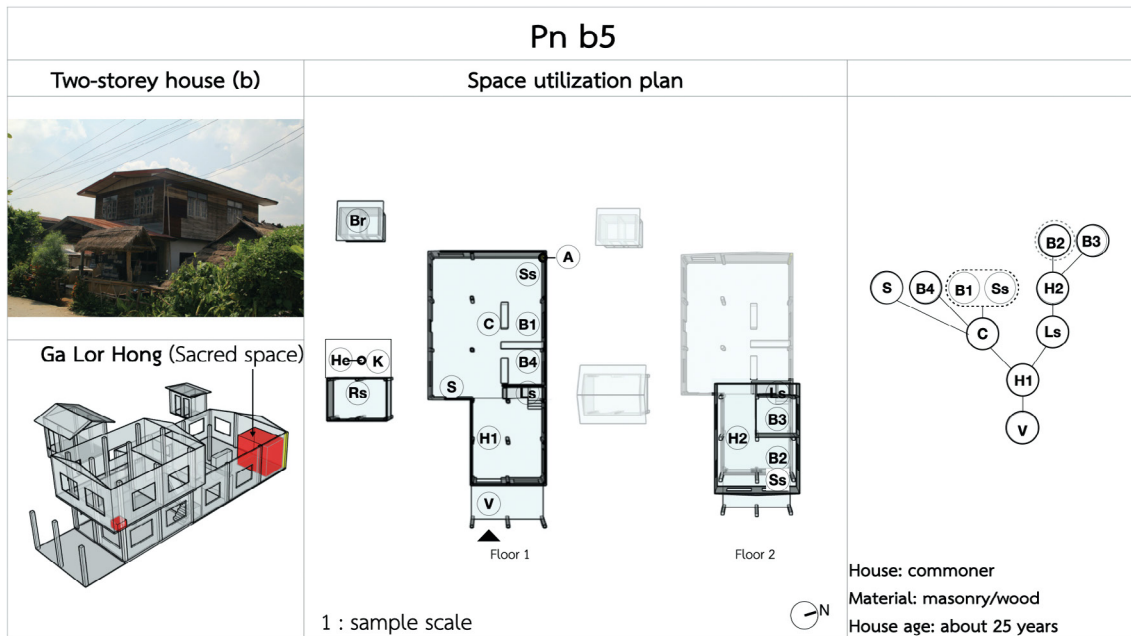
Altar	●—A	Verandah	V	Bedroom	B	Hall	H	Hearth	●—He	Storage	S
Ga Lor Hong (Sacred space)	Ss	Terrace	T	Landing stair	Ls	Kitchen	K	Corridor	C	Rice Store	Rs
Table of symbols								Entrance	◀	Bathroom	Br

Altar	●—A	Verandah	V	Bedroom	B	Hall	H	Hearth	●—He	Storage	S
Ga Lor Hong (Sacred space)	Ss	Terrace	T	Landing stair	Ls	Kitchen	K	Corridor	C	Rice Store	Rs
Table of symbols								Entrance	◀	Bathroom	Br

Altar	●—A	Verandah	V	Bedroom	B	Hall	H	Hearth	●—He	Storage	S
Ga Lor Hong (Sacred space)	Ss	Terrace	T	Landing stair	Ls	Kitchen	K	Corridor	C	Rice Store	Rs
Table of symbols								Entrance	◀	Bathroom	Br

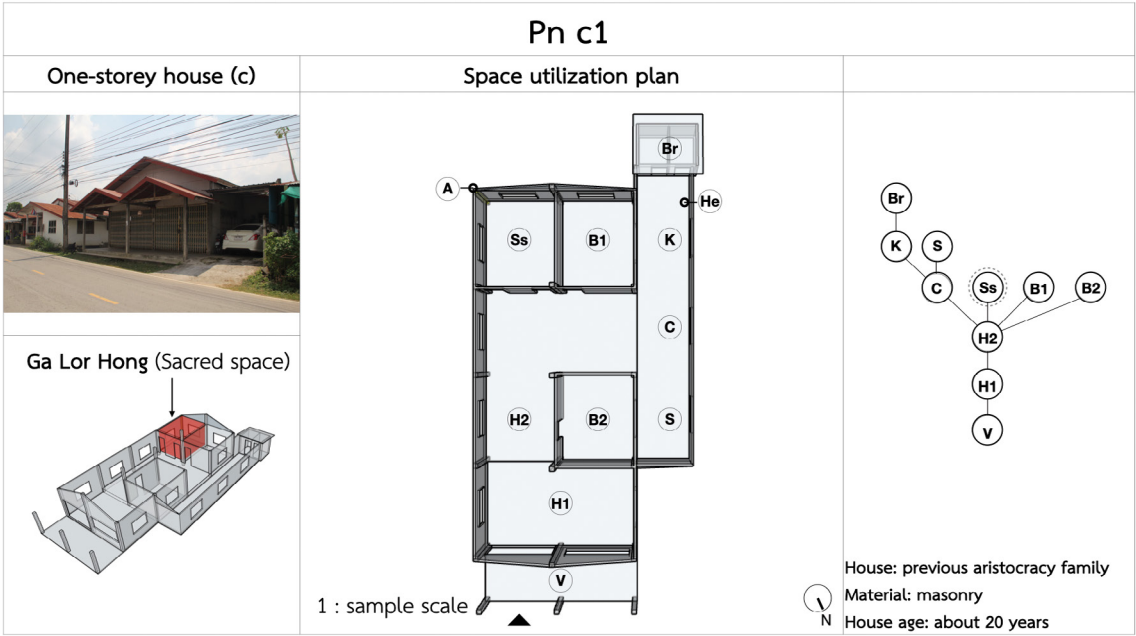

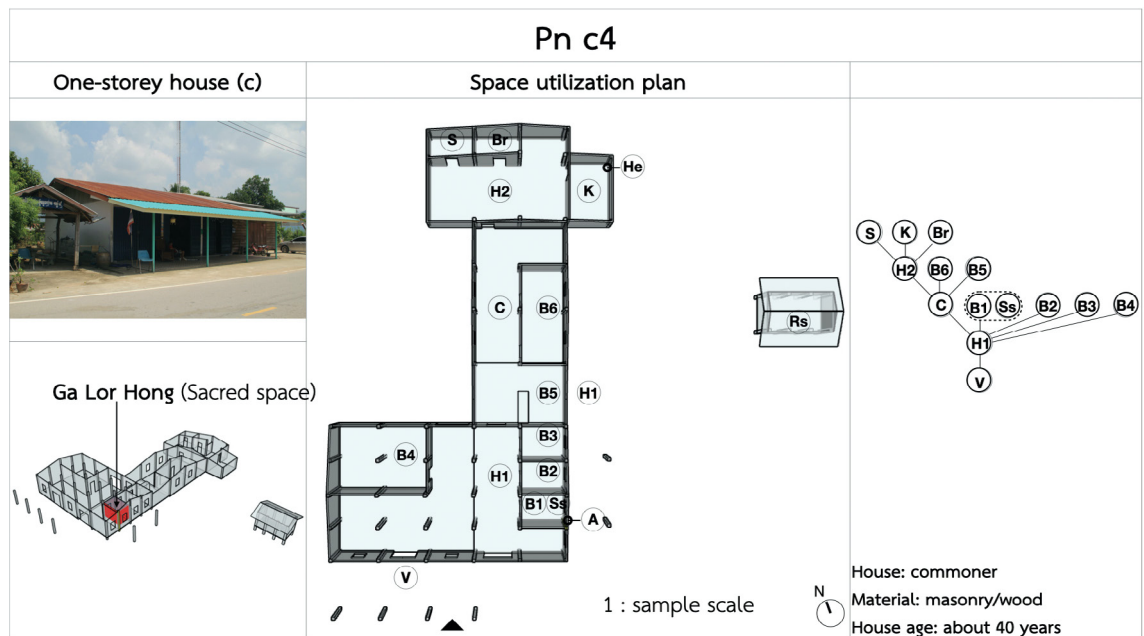
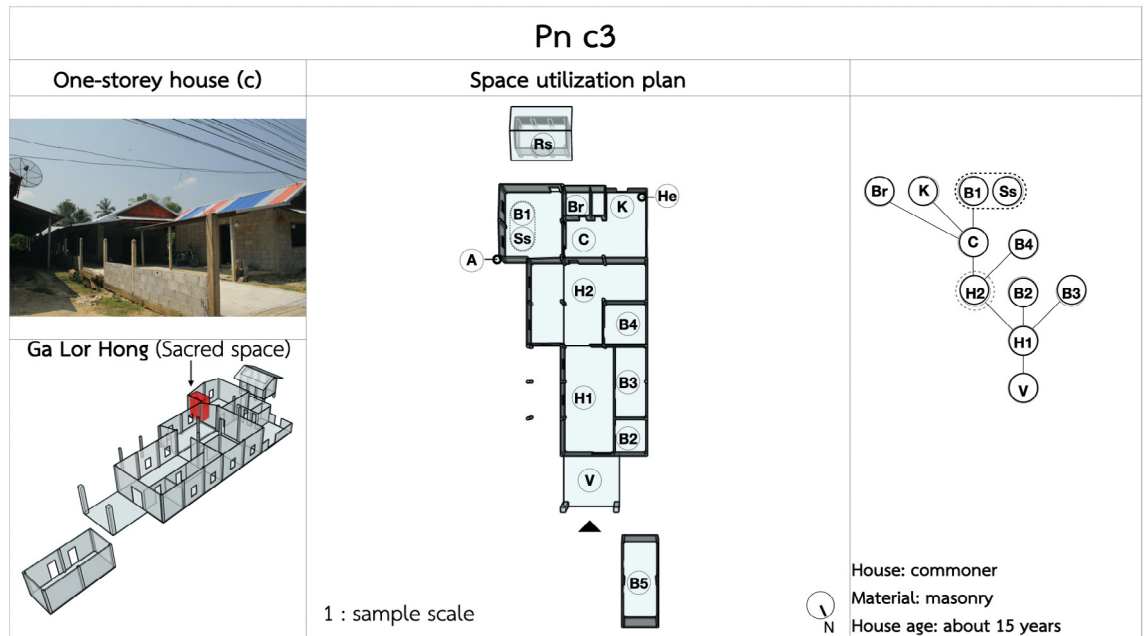
Altar	●-A	Verandah	⬆-V	Bedroom	B	Hall	H	Hearth	●-He	Storage	S
Ga Lor Hong (Sacred space)	Ss	Terrace	T	Landing stair	Ls	Kitchen	K	Corridor	C	Rice Store	Rs
Table of symbols								Entrance	◀	Bathroom	Br

NAJUA • VOL 20
2023 ISS 1

Altar		Verandah		Bedroom		Hall		Hearth		Storage	
Ga Lor Hong (Sacred space)		Terrace		Landing stair		Kitchen		Corridor		Rice Store	
Table of symbols								Entrance		Bathroom	

Altar	●-A	Verandah	V	Bedroom	B	Hall	H	Hearth	●-He	Storage	S
Ga Lor Hong (Sacred space)	Ss	Terrace	T	Landing stair	Ls	Kitchen	K	Corridor	C	Rice Store	Rs
Table of symbols								Entrance	◀	Bathroom	Br

ผลการศึกษา

การวิเคราะห์เรือนกรณีศึกษาจำนวน 13 หลัง ใช้การกำหนดรหัสเรือนและรหัสพื้นที่ เพื่อให้สามารถเปรียบเทียบข้อมูลที่หลากหลายของรูปแบบการจัดวางและความสัมพันธ์ของพื้นที่โดยใช้ลักษณะความสัมพันธ์ของมิติต่างๆ ของเรือนและมีตีความลึกของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับตำแหน่งกะล่อช่อง

1. การจัดวางทิศทางของตัวเรือนและทิศห้วนอน

การจัดการพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนกับสภาพแวดล้อมภายนอก (ดูภาพ 12-14)

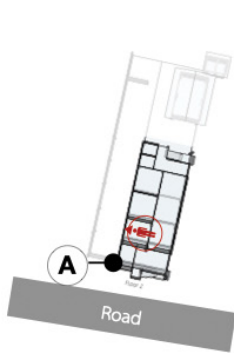
- การจัดวางทิศทางของตัวเรือนไทดำกรณีศึกษาทุกหลังอ้างอิงและปรับตามขอบเขตของที่ดินและระบบถนนเป็นหลัก เนื่องจากไม่มีพื้นที่ว่างภายในชุมชนที่สามารถวางอาคารตามแนวความลาดชันได้ยกเว้นเรือน Pn a2 ที่ปลูกสร้างก่อนมีการตัดถนนต่างจากอดีตซึ่งวางตัวเรือนอ้างอิงตามความสูงต่ำของภูมิศาสตร์ธรรมชาติ
- ตำแหน่งกะล่อช่อง หึ่งผี ส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับภูเขา คือ อยู่มุมเสาเรือนทิศเหนือและทิศตะวันออก ยกเว้นเรือน Pn b6 และเรือนสาธิต Pn b7
- ทิศห้วนอน อ้างอิงกับตำแหน่งหึ่งผีและกะล่อช่อง โดยนอนขวางกับด้านยาวของตัวเรือนคล้ายการนอนในเรือนแบบกระดองเต่า ห้วนอนหันเข้าผนังชิดมุมภายในเรือนติดกะล่อช่อง เรือนส่วนใหญ่วางมุมกะล่อช่องอ้างอิงภูเขาทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกตามคติเดิม คือ “หัวหมุนดิน ตีนหมุนน้ำ”²⁵ ยกเว้นเรือนสาธิต Pn b7 หันทิศห้วนอนทางทิศตะวันตก และ Pn b6, Pn c1, Pn c2 หันห้วนอนทางทิศใต้ เนื่องจากการวางตัวเรือนของทั้งสี่หลังมีพื้นที่หรือกิจกรรมอื่นมาขวางทิศภูเขา คือ ห้องโถงและถนน

2. ความสัมพันธ์ของการใช้งานพื้นที่เรือนกับลำดับการเข้าถึงพื้นที่กะล่อ่อง

พื้นที่กะล่อ่องที่เป็นที่ตั้งของหิ้งฉียงสัมพันธ์กับพื้นที่ห้องนอนหลัก (B1) หรือห้องเจ้าของเรือน จึงมีการวางพื้นที่อยู่ลึกสัมพันธ์กับพื้นที่ส่วนตัวภายในเรือน โดยลักษณะทางกายภาพของเรือนกรณีศึกษาทั้งสามประเภทที่แตกต่างกันส่งผลกับลำดับการเข้าถึงพื้นที่ ดังนี้ (ภาพ 14)

- เรือนยกใต้ถุน Pn a1, Pn a2 พื้นที่กะล่อ่องมีระดับความลึกอยู่ที่ชั้นที่ 4 ซึ่งมีลักษณะรวมทั้งเรือนเก่าและใหม่ของทุกช่วงอายุ
- เรือนสองชั้น Pn b1, Pn b2, Pn b3, Pn b4, Pn b5 ส่วนใหญ่พื้นที่กะล่อ่องมีระดับความลึกอยู่ที่ชั้นที่ 5 ในส่วนเรือน Pn b6, Pn b7 (เรือนสาธิต) มีระดับความลึกชั้นที่ 3 และ 4 ข้อสังเกตเบื้องต้นเรื่องความแตกต่างของระดับความลึกพื้นที่กะล่อ่องในเรือนทั้งสองหลังนั้นพบว่า มีความเกี่ยวเนื่องกับข้อจำกัดเรื่องการจัดระบบทิศของพื้นที่ภายในเรือน
- เรือนชั้นเดียว พื้นที่กะล่อ่องมีระดับความลึกไม่แน่นอนตั้งแต่ระดับชั้นที่ 3 ถึงระดับชั้นที่ 5 เห็นได้ชัดว่าเรือนชั้นเดียวมีการเปลี่ยนแปลงระบบความลึกของพื้นที่หลายลักษณะซึ่งนำมาสู่การคลายตัวของระบบความคิดเรื่องพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำที่หลากหลายที่สุด อันเป็นผลมาจากข้อจำกัดทางกายภาพของตัวเรือน และปัจจัยของวิถีชีวิตในปัจจุบัน

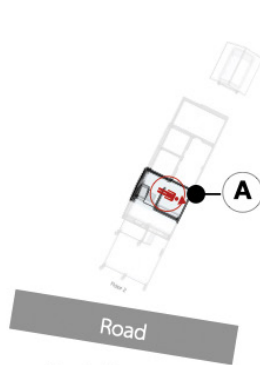
ปรากฏการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าเรือนที่มีการยกใต้ถุนและเรือนสองชั้น บันไดจะทำให้เกิดการแยกเป็นตัวของพื้นที่แกนหลักประกอบไปด้วยพื้นที่ 3 ส่วน คือ กะล่อ่อง (Ss) ห้องนอนหลัก (B1) และโถง (H) ออกจากพื้นที่การใช้งานอื่น และยังสามารถหันทิศห้วนนอนได้ง่ายกว่าเรือนที่มีกะล่อ่องอยู่ติดพื้นดิน สำหรับเรือนชั้นเดียวนั้นมีการจัดตำแหน่งพื้นที่กะล่อ่องที่ไม่ชัดเจนอันเกิดจากการจัดวางตำแหน่งและทิศทางพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นถูกรบกวนด้วยพื้นที่การใช้งานที่มีศักดิ์ต่ำ เช่น ครัว ห้องน้ำ ถนน ได้ง่ายกว่าเรือนยกใต้ถุนและเรือนสองชั้น

Pn b7

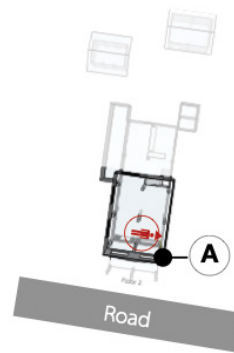
Pn c3

Pn b2

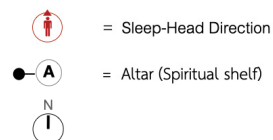
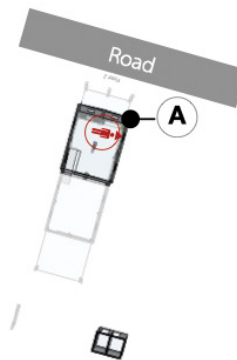
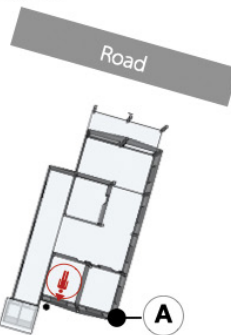
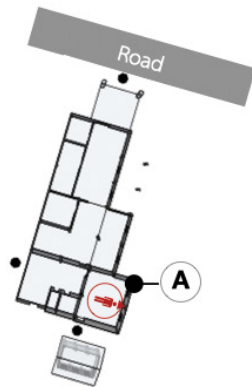
Pn c1

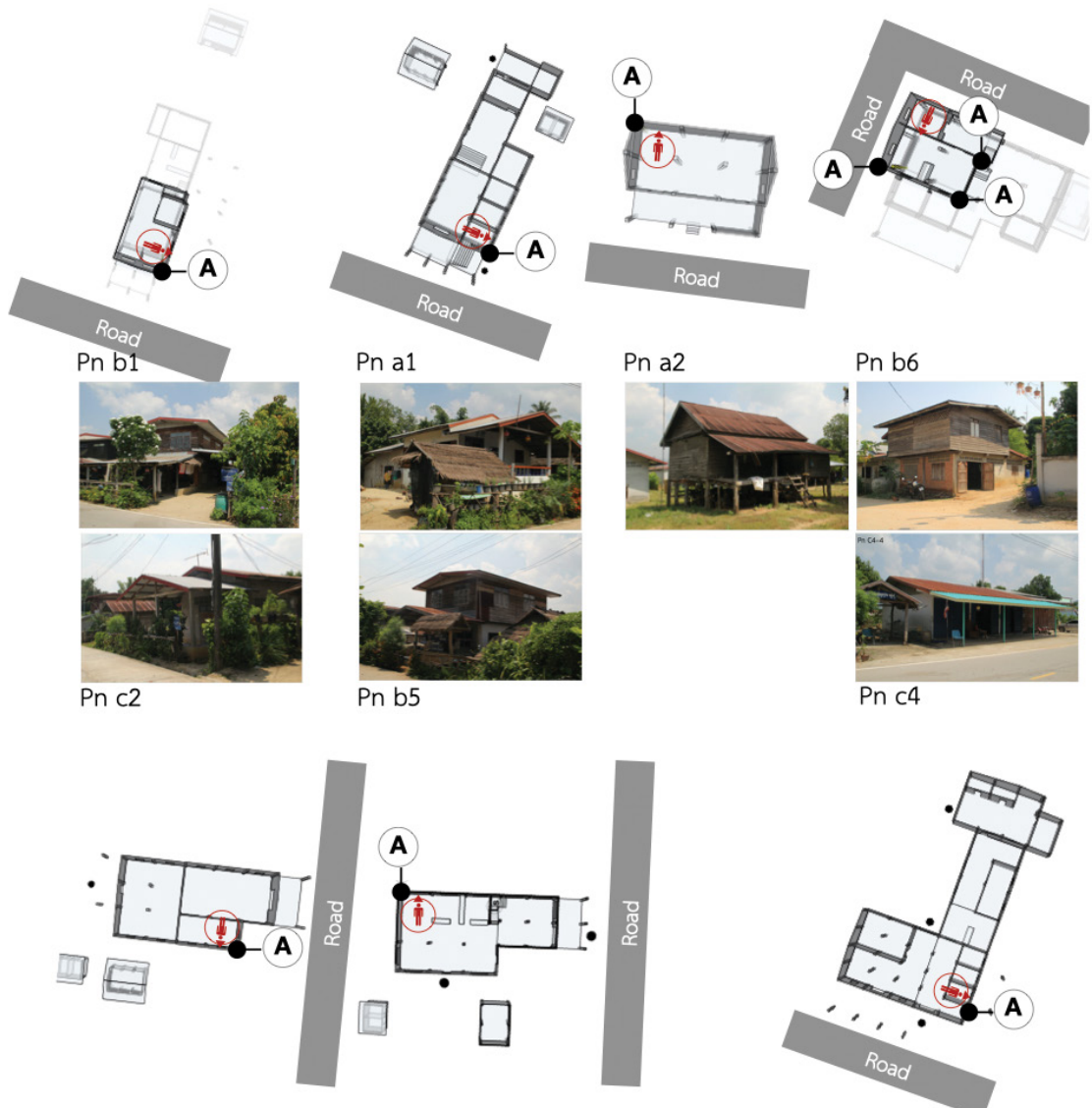

Pn b4

Pn b3

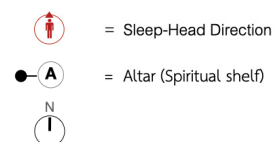

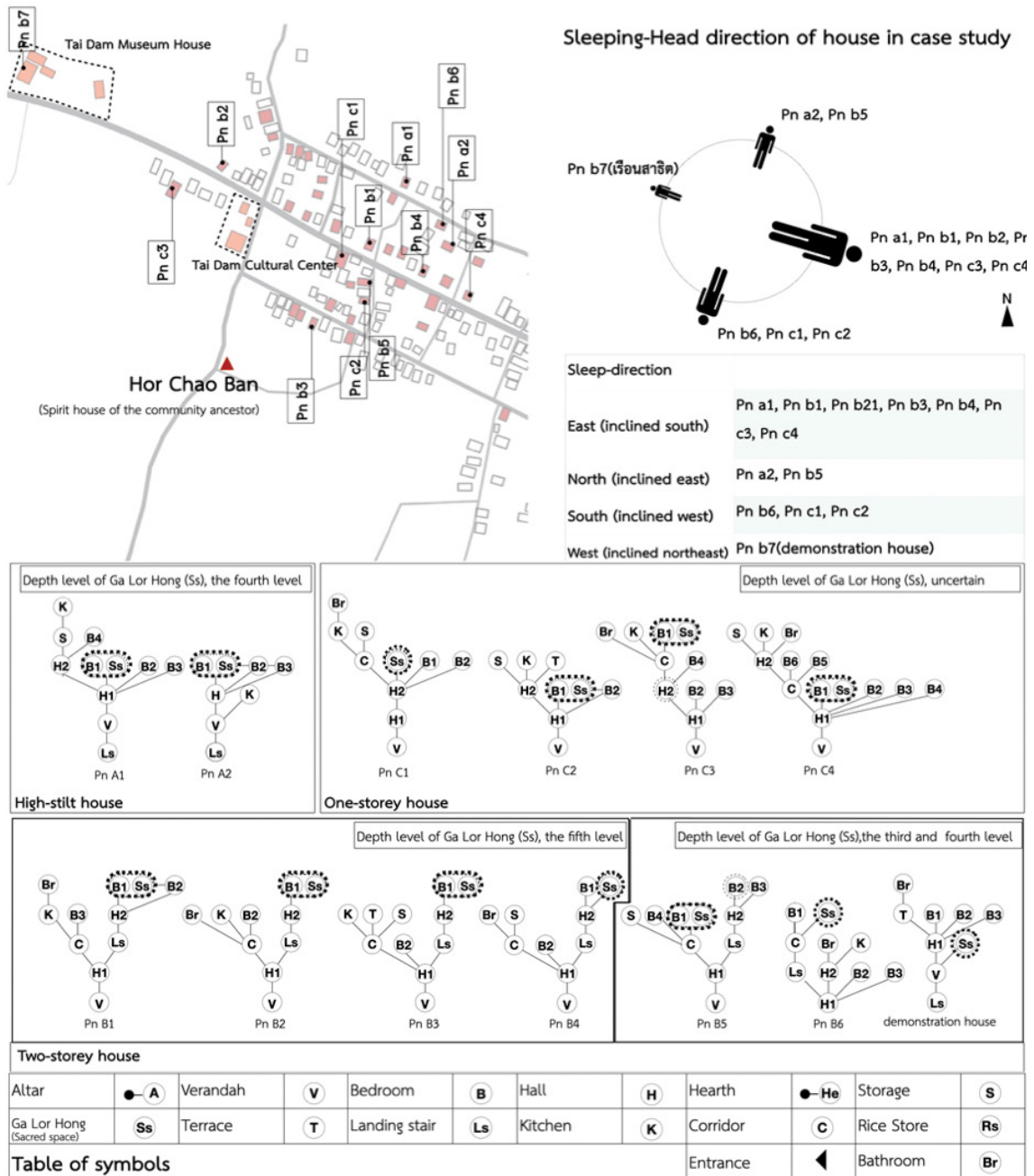

ภาพ/Fig 12-13

การวางตัวเรือน ตำแหน่ง
กะลืออ่อง ฟังการใช้งาน
พื้นที่ภายในเรือน และ
ทิศทางของการหันหัวนอน

House orientation, position
of Ga Lor Hong, space
utilization plan and
sleep-head direction

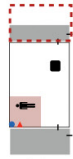
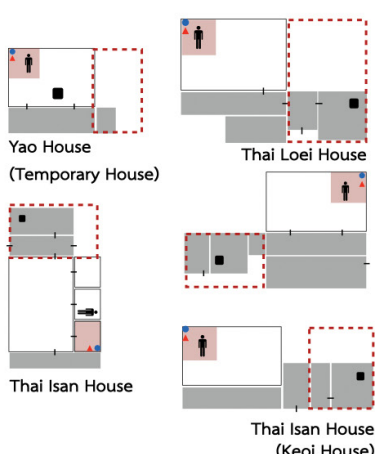
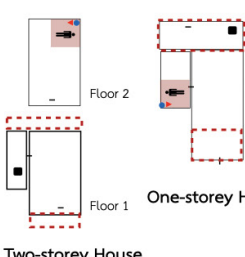
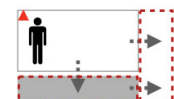

ภาพ/Fig 14

ตำแหน่งเรือนและทิศทางของการหันหัวนอน (บน) แผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ของพื้นที่ และความลึกของกะล่อฮอง (ล่าง)

House position and sleep direction (top); diagram detailing relationship between sequence of spaces and depth of Ga Lor Hong (bottom)

Tai Dam House (tortoise' shell-shaped circular gables)	High-stilt house (Yao House, Keoi House, Thai Isan House, Thai Loei House)	Ban Na Pa Nad Tai Dam House
 Tai Dam House (tortoise' shell-shaped circular gables)	 Yao House (Temporary House)	 Two-storey House One-storey House
 Horizontal expansion, Rear part of the house	 Wide-long extended range, rear and lateral part	 Long extended range, front and lateral part
Table of symbols		
 Verandah	 Expanding area	 Hearth

ตาราง/Table 1

แสดงการขยายตัวของ
 พื้นที่การใช้งานในเรือนไทดำ
 และเรือนไทกลุ่มต่าง ๆ
 ในภาคอีสาน

 Patterns of expanding
 space utilization in
 vernacular houses
 belonging to Tai Dam and
 Thai groups in Isan

3. การขยายตัวของพื้นที่การใช้งาน

เรือนทุกประเภทจะมีการปรับปรุงหรือต่อเติมพื้นที่การใช้งาน
 อยู่เสมอ เริ่มตั้งแต่เรือนแบบกระดองเต่าในพื้นที่สิบสองจุไทยจนถึง
 การรับเอาเรือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในพื้นที่ภาคอีสานเข้ามาใช้ สำหรับ
 กลุ่มไทดำบ้านนาป่าหนาดนั้นพบการขยายตัวของตัวเรือน 3 ลักษณะ
 ดังนี้ (ตาราง 1)

การขยายตัวของเรือนกระดองเต่า แผนผังของเรือนมีลักษณะ
 เป็นรูปสี่เหลี่ยมตามยาววางตัวตามแนวภูมิศาสตร์เนินเขา ตำแหน่ง
 กะล่อช่องอยู่บริเวณมุมภายในของส่วนหัวเรือนซึ่งเป็นด้านกว้าง
 ส่วนท้ายเรือนประกอบด้วยชานเมื่อมีการขยายเรือนจะทำการกันผนัง
 เพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้งานในส่วนชานท้ายเรือน การขยายตัวในลักษณะ
 ดังกล่าวสามารถทำได้ง่ายในพื้นที่แคบยาว และยังรักษาพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
 สำคัญในส่วนหัวเรือนไว้ในตำแหน่งเดิม

การขยายตัวของเรือนยกใต้ถุน (เรือนเหยา-เกย, เรือนไทอีสาน, เรือนไทเลย)²⁶ ในกลุ่มเรือนไทอีสานและไทเลยเป็นเรือนยกพื้นที่มีการใช้งานพื้นที่หลักเหมือนเรือนแบบกระดองเต่า ต่างที่พื้นที่ด้านนอกเรือนมีการเชื่อมชานทางด้านข้างขนานตามแนวยาวของตัวเรือนครัวและพื้นที่อื่นจะต่อเพิ่มเติมจากส่วนชาน การขยายหรือปรับปรุงพื้นที่เรือนจะยังคงยึดพื้นที่เรือนหลักต่อเพิ่มจากส่วนข้างและส่วนท้ายเรือนจากบริเวณชาน การขยายตัวทั้งทางกว้างและทางยาวของพื้นที่ใช้งานนั้นยังแสดงถึงกับการปรับตัวของการพฤติกรรม การอยู่อาศัยจากที่ราบหุบเขาสู่พื้นที่ราบสูงในบริเวณนาป่าหนาด

การขยายตัวของเรือนสองชั้นและเรือนชั้นเดียว เป็นเรือนพบมากที่สุดในปัจจุบัน การต่อเติมพื้นที่เรือนทางยาว คือ ต่อขยายในส่วนพื้นที่หน้าเรือนและพื้นที่ท้ายเรือน โดยทั้งสองฝั่งจะปรับตามขอบเขตที่ดินที่มีลักษณะหน้าแคบลึก ที่เกิดจากการวางขอบเขตของชุมชนที่มีความหนาแน่นมากขึ้น และการแบ่งแปลงที่ดินที่มีลักษณะแคบลึก พื้นที่ด้านหน้าติดถนนจำกัด เกณฑ์หลักของพื้นที่ยังเป็นส่วนกะล่อช่องและห้องนอนเจ้าของเรือน ในส่วนโถงและพื้นที่อื่นจะถูกปรับตามความเหมาะสมเพื่อรองรับกิจกรรมที่รับไปตามวิถีชีวิตหรืออาชีพใหม่ ๆ เรือนสองชั้นจะวางกะล่อช่องและห้องเจ้าของเรือนไว้ชั้นบนด้านหน้าเรือนเสมอ ในส่วนเรือนชั้นเดียวมีการวางกะล่อช่องร่วมกับห้องนอนมีปรากฏอยู่ทั้งบริเวณด้านข้างเรือนและส่วนท้ายเรือน

การต่อขยายของตัวเรือนทั้งสามลักษณะดังที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นถึงโครงหลักของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบเรือน ประกอบด้วยแกนกลางสำคัญอยู่ที่กะล่อช่องและห้องนอนเจ้าของเรือน ความต้องการพื้นที่การใช้งานใหม่ที่เกิดจากการเพิ่มของจำนวนคนหรือกิจกรรมใหม่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการต่อเติมเรือนในแบบต่าง ๆ ซึ่งทิศทางการขยายตัวเรือนแต่ละแบบนี้เกิดจากข้อจำกัดที่เกิดจากบริบทภายนอก การขยายตัวเรือนยกใต้ถุนและเรือนสองชั้นไม่มีผลกับพื้นที่หลัก ยกเว้นในเรือนชั้นเดียวซึ่งจะพบแบบแผนของตำแหน่งกะล่อช่องมีความหลากหลายที่สุด แสดงถึงรูปแบบเรือนแบบปลูกติดพื้นมีการปรับตัวด้านการใช้พื้นที่ภายในเรือน ซึ่งมีผลต่อโครงสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมมากกว่าเรือนยกใต้ถุนและในกลุ่มเรือนสองชั้น

สำหรับข้อสังเกตอื่นพบว่าพื้นที่ส่วนต่อขยายของเรือนแต่ละหลัง ส่วนครัว เป็นส่วนที่แยกออกมาจากตัวโรงในเรือนหลัก ตั้งอยู่ในพื้นที่ด้านหลังของเรือน โดยถือเป็นพื้นที่ลำดับศักดิ์ต่ำภายในเรือนที่เป็นตัวเชื่อมไปสู่ห้องน้ำและพื้นที่ ซักล้าง แต่ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีพื้นที่กิจกรรมใหม่ที่เพิ่มเติมเข้ามาในเรือน และ ความต้องการใช้พื้นที่ของเรือนแต่ละหลังมีความแตกต่างกันออกไป พื้นที่ บริเวณครัวและพื้นที่ซักล้างยังถือว่าเป็นของพื้นที่ศักดิ์ต่ำและจะอยู่ด้านในสุด ของส่วนท้ายเรือนเสมอ

สรุปผลการศึกษา

จากการสำรวจเรือน 3 รูปแบบ จำนวน 13 หลัง จากทั้งหมด 47 หลังรวมเรือน สาธิต สามารถแสดงผลการศึกษาเป็นของพื้นที่ทางวัฒนธรรม 3 ชุด คือ **การจัดวางทิศทางของตัวเรือนและทิศหัวนอน ความสัมพันธ์ของการใช้งาน พื้นที่เรือนกับลำดับการเข้าถึงพื้นที่กะล่อฮ่อง และการขยายตัวของพื้นที่ การใช้งาน** นำมาสู่ข้อสรุปพัฒนาการพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำในเรือนพักอาศัย ในบริบทชุมชนบ้านนาป่าหนาด ดังนี้

กะล่อฮ่อง ที่เป็นองค์ประกอบกำหนดพื้นที่ทางวัฒนธรรมไทดำในเรือน พักอาศัยในชุมชนบ้านนาป่าหนาดยังมีความสอดคล้องกับอุดมการณ์การจัดการ ที่เชื่อมโยงตัวตนและกลุ่มคนเข้ากับสภาพแวดล้อม โดยอ้างอิงภูเขาเป็นสำคัญ ซึ่งคล้ายกับคติของคนไทดำในอดีต ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นอีกว่า การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และการรับเอารูปแบบเรือนต่างถิ่นเข้ามาใช้นั้น แม้ว่า จะส่งผลกับการจัดการพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนและรูปทรงเรือนจากภายนอก แต่เปลือกที่ห่อหุ้มแกนหลักของพื้นที่ทางวัฒนธรรมยังคงถูกรักษาเป็นอย่างดี

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และส่งผลกระทบกับพื้นที่ทางวัฒนธรรม คือ การวางตัวเรือนในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานที่เริ่มจากการจัดวางตาม สภาพแวดล้อมแล้วค่อยปรับตามข้อจำกัดใหม่ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง ลักษณะทางกายภาพของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา การวางตัวเรือนทางกายภาพ ตามความเหมาะสมกับภูมิศาสตร์ธรรมชาติที่เป็นปัจจัยหลักของการกำหนด ความหมายพื้นที่ทางวัฒนธรรมในอดีต ด้วยข้อจำกัดที่เกิดจากการปรับเปลี่ยน

พื้นที่และเปลี่ยนโครงสร้างทางกายภาพของชุมชน เช่น โครงสร้างถนนภายในชุมชน ความหนาแน่นของกลุ่มเรือนและขอบเขตที่ดิน อันเป็นข้อจำกัดทางบริบทใหม่ที่เป็นตัวแปรสำคัญในการปลูกสร้างเรือนพักอาศัยและส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางวัฒนธรรมเดิม เช่น เรือนที่มีถนนทางเข้าหลักอยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกจะวางตำแหน่งกะล่อฮ้องได้ยากกว่าเรือนที่มีถนนและทางเข้าหลักทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตก ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในระดับครัวเรือนจะพบว่าเรือนแบบยกใต้ถุนกับเรือนสองชั้นจะสามารถวางกะล่อฮ้องและทิศหัวเรือนได้ง่ายกว่าเรือนชั้นเดียว

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเรือนกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่าในแนวคิดเรื่องสัมภาระทางวัฒนธรรม ลักษณะกายภาพของเรือนจะต้องถูกปรับปรุงไปตามข้อจำกัดของการใช้งานบริบทและข้อจำกัดใหม่ๆที่เกิดขึ้นตามการใช้ชีวิตของเจ้าของเรือนเกิดการผ่อนปรนและเปลี่ยนแปลงระบบการจัดพื้นที่แวดล้อมภายในเรือนแต่คนไทดำบ้านนาป่าหนาดยังคงมีความพยายามเชื่อมโยงพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งจับต้องไม่ได้ ในส่วนหิ้งผีและกะล่อฮ้องยังเป็นสัญลักษณ์สำคัญสูงสุดที่ผูกกับการจัดระเบียบร่างกายของเจ้าของเรือน หรือกิจกรรมนอนเข้ากับภูมิศาสตร์ภูเขามิในทุกวันคืน ถึงแม้ว่าที่ตั้งชุมชนจะอยู่ในพื้นที่ราบแต่การให้ความสำคัญของตำแหน่งดังกล่าวยังแสดงผ่านพิธีปาดตงในรอบ 5 วันในกลุ่มเรือนผู้ท้าว และ 10 วันในกลุ่มเรือนผู้น้อย รวมถึงพิธีปาดตงใหญ่ในรอบ 1 ปี กิจกรรมประจำวันและรอบพิธีกรรมที่เกิดขึ้นแสดงถึงผลิตซ้ำความหมายที่ยังเข้มข้นที่เกิดจากเจ้าของเรือนและเครือญาติที่อาศัยภายในเรือนภายในชุมชน เกิดเป็นโครงข่ายสัญลักษณ์ซ่อนอยู่ในเรือนเพื่อให้เป็นตัวกำหนดลำดับศักดิ์สำคัญของพื้นที่และความคุมทิศทางที่เชื่อมร่างกายและพฤติกรรมของเจ้าของเรือนเข้ากับตัวเรือนและภูมิศาสตร์แวดล้อมรอบตัวอย่างกลมกลืนตามการเปลี่ยนแปลง

ข้อสังเกตอื่นที่เกิดกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมภายในเรือนผู้ท้าวและเรือนผู้น้อย การเปลี่ยนแปลงในเรือนทั้งสองกลุ่มเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ คงไว้ซึ่งตำแหน่งกะล่อฮ้องและทิศหัวนอนที่ให้ความสำคัญกับภูเขามิ ตำแหน่งที่ตั้งเรือนผู้ท้าวยังเกาะกลุ่มอยู่ในพื้นที่เนินสูงสุดของชุมชนและล้อมรอบด้วยกลุ่มเรือนผู้น้อย ซึ่งเป็นลักษณะที่สืบทอดมาตั้งแต่แรกตั้งชุมชน ในส่วนลักษณะทางกายภาพ ผังพื้นของเรือนมีการปรับตามการใช้งาน รูปทรงอาคารและวัสดุปลูกสร้างเป็นแบบร่วมสมัยที่หาได้ในปัจจุบัน ทำให้เรือนผู้ท้าวและเรือนผู้น้อยมีลักษณะคล้ายกันจนไม่สามารถแยกออกได้จากการสังเกตภายนอก แตกต่างเพียงแค่วันที่ประกอบพิธีปาดตง อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงถิ่นที่อยู่และการรับเอารูปแบบเรือนแบบต่าง ๆ เข้ามาปรับใช้

- 1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในหัวข้อ มโนทัศน์พื้นที่การตั้งถิ่นฐานไทดำบ้านนาป่าหนาด จังหวัดเลย
- 2 วีระ อินพันทัง และคณะ, **โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม** (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 21-22.
- 3 Amos Rapoport, **House Form and Culture** (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969).
- 4 Chantane Chiranthanut, "Inherent Wisdoms and the Roles of Sacred Spaces in Spatial Organization of Vernacular Houses," in **The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XLIV-M-1-2020, 2020 HERITAGE2020 (3DPast | RISK-Terra) International Conference**, Valencia, Spain, (September 9–12, 2020), 19-23.
- 5 วีระ อินพันทัง, **เรือนลาวโซ่ง : การกลายรูปในรอบสองศตวรรษ** (กรุงเทพฯ: อูชาคนย์, 2555), 181.
- 6 สันญา สันญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้เบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2533), 165.
- 7 สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2533), 152.
- 8 รุ่งภา ยรเกษมสุข, "วัฒนธรรม ความขัดแย้ง และการเป็นตัวแทน," **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา** 4, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2559): 31-56.
- 9 กลุ่มไทดำมีชื่อเรียกที่หลากหลาย เกิดจากชื่อการเรียกกันเองภายในกลุ่มไท และชื่อที่ถูกเรียกโดยคนนอกวัฒนธรรม ที่มาของชื่อนั้นมีฐานในหลายแนวทาง เช่น กลุ่มการใช้ภาษา สีเครื่องแต่งกาย เขตการปกครอง ส่วนคำว่าลาวโซ่งนั้นเป็นการเรียกรวมกลุ่มที่वादตอนรวมกับกลุ่มคนลาวจากคนไทย ชื่อไทดำ ลาวโซ่ง ไทยโซ่ง ไทยทรงดำ ไทดำ ไตดำหรือโซ่งนั้น ล้วนเป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่รากทางวัฒนธรรมและบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในพื้นที่สิบสองจุไทย หรือทางตอนเหนือของลาวและเวียดนาม
- 10 Gerald C. Hickey, "Social systems of Northern Viet Nam: A study of systems in contact," (Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1958), 57.
- 11 สมทรง บุรุษพัฒน์ และคณะ, **การใช้ภาษาและทัศนคติต่อการใช้ภาษาและการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย** (นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554), 78.
- 12 ศรีศักร วัลลิโภดม, **สยามประเทศ : ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2534), 29
- 13 Gerald C. Hickey, "Social systems of Northern Viet Nam: A study of systems in contact," 133-134.
- 14 โชติมา จตุรงศ์, "เรือนไทดำ: กรณีศึกษา เพชรบุรี," (วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 45-52.
- 15 วีระ อินพันทัง และคณะ, **โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม**, 201-207.
- 16 กลุ่มผู้ท้าว(ผู้ดำ) คือ กลุ่มชนชั้นปกครองที่สืบสายตระกูลล่อคำ (Lo Cam) ลอ (Lo) กวางคำ (Kwang Kan) ส่วนกลุ่มผู้น้อย คือ กลุ่มสามัญชนคนไทตระกูลอื่น ๆ ผู้ถูกปกครองที่อาศัยอยู่ในเมืองหรือชุมชน
- 17 ปรับปรุงจาก โชติมา จตุรงศ์, "เรือนไทดำ: กรณีศึกษา เพชรบุรี," (2540). และวีระ อินพันทัง และคณะ, **โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม**, (2549).
- 18 เพ็ญนิภา อินทรตระกูล, "การนับถือผีของชาวไทยดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2535), 15-18.
- 19 ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, **การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมืองสังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน: ศึกษากรณีบ้านนาป่าหนาด** (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2529), 10.

- 20 ตูลชัย บ่อทรัพย์, “มโนทัศน์พื้นที่การตั้งถิ่นฐานไทดำนานาป่าหนาด จังหวัดเลย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2565), 103-106.
- 21 วีระ อินพันทัง, **เรือนลาวโซ่ง : การกลายรูปในรอบสองศตวรรษ**, 181.
- 22 ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข, **การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมืองสังคม และวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีบ้านนาป่าหนาด**, 10.
- 23 Chantane Chiranthanut, “Inherent Wisdoms and the Roles of Sacred Spaces in Spatial Organization of Vernacular Houses,” 19-23.
- 24 เรือนยกไต้ถุนขนาดเล็กปลูกสร้างกิ่งข้าวราวประกอบด้วยห้องโถงและระเบียง เกิดจากการแยกครอบครัวใหม่
- 25 ชุมชนบ้านนาป่าหนาดมีภูเขาสำคัญสองลูก คือ ภูแก้วและภูหวด อยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกจึงถือเป็นทิศหัว มีแม่น้ำช่วยไหลจากทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตก ทิศตะวันตกจึงเป็นทิศตีนตามคติการหันหัวนอนในวัฒนธรรมไทดำ
- 26 ธนิสร เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล, “พลวัตของรูปแบบบ้านเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย,” **วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 15, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2559): 1-16.

Bibliography

- Chantane Chiranthanut. “Inherent Wisdoms and the Roles of Sacred Spaces in Spatial Organization of Vernacular Houses.” in **The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences, Volume XLIV-M-1-2020, 2020 HERITAGE2020 (3DPast | RISK-Terra) International Conference**. Valencia, Spain. September 9–12, 2020.
- Chotima Chaturawong. “Rūantaidam: kranīsuksā phetburī [Tai Dam House: A Case Study of Phetchaburi].” Master’s thesis, Chulalongkorn University, 1997.

Condominas, George. **From Lawa to Mon, from Saa to Thai: Historical and Anthropological Aspects of Southeast Asian Social Spaces**. Edited by Gehan Wijeyewardene. Translated by Stephanie Anderson, Maria Magannon, and Gehan Wijeyewardene. Canberra: Department of Anthropology, Research School of Pacific Studies, Australian National University, 1990.

Dararat Mattariganond and Somsak Srisontisuk. **Kān plānplāng dân sēthakit kāmūang sangkhom læ watthanatham nai mūbān ‘Isān : suksā kōranī bān nā pā nāt [Economic, Political, Social and Cultural Changes in Isan Villages: A Case Study of Ban Na Pa Nat]**. Khon Kaen: Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, 1986.

Hickey, Gerald C. “Social Systems of Northern Viet Nam: A Study of Systems in Contact.” Ph.D. dissertation, University of Chicago, 1958.

Phannipha Intakun. **Kānnaphūphīkhōngchāotaidam bānnāpānāt Tambonkhaokāo’Aphāchāngkhān Čhangwatlāi [Worship of the Spirits of the Tai Dam People in Ban Na Pa Nat, Khao Kaew Sub-district, Chiang Khan District, Loei Province]**. Master’s thesis, Mahasarakham University, 1992.

Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). **Ethnic Group: Tai Dam**. Accessed January 20, 2023. Available from <https://www.sac.or.th/databases/ethnic-groups/ethnicGroups/132>

Rapoport, Amos. **House Form and Culture**. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall, 1969.

Rungnapha Yanyongkasemsuk. “Watthanatham khwām khatyāng læ kām pentūa thāen [Culture, Conflict and Representation].” **Burapha Journal of Political Economy** 4, 2 (July - December 2016): 31-56.

- Sisak Wanliphodom. **Sayām prathēt : phūm lang khōng prathēt thai tangtā yuk duk dam ban chonthung samai krung sīyutthayā rācha’ānāchaksayām [Siam Country : Background of Thailand from the Primeval Period to the Ayutthaya Period, Kingdom of Siam]**. Bangkok: Matichon, 1991.
- Somsong Burusphat and others. **Kānchai phāsā lē thatsanakhati tō kānchai phāsā lē kānthōngthēo chōng chāt phan khōng klum chātthiphan nai phūmiphāk tawantok khōng prathēt Thai [Language Use and Attitude towards Language Use and Ethnic Tourism of Ethnic Groups in the Western Region of Thailand]**. Nakhon Pathom: Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University, 2011.
- Sontaya Ponsri. **Thritsadī lē lakkān phatthanā chumchon [Community Development Theory and Principles]**. 2nd ed. Bangkok: Odeonstore, 1990.
- Sunya Sunyavivat. **Thritsadī sangkhomwitthayā : nūahā lē nēo kānchai prayōt būangton [Sociological Theory : Content and Introduction]**. 4th ed. Bangkok: Chao Phraya Printing House, 1990.
- Thanit Satiennam and Nopadon Thungsakul. “Phonlawat khōng rūpbāp bānrūan nai phāk tawan’ōk chiāng nūa khōng prathēt thai [The Dynamics of House Styles in the Northeast of Thailand].” **Academic Journal: Faculty of Architecture, Khon Kaen University** 15, 1 (January-June 2016): 1-16.
- Trong, Cam. “Prawattisāt lē’ēkkasān thai dam nai Viātām [History and Archives of the Black Tai in Vietnam].” Translated by Renoo Wichasilp. In **Kān Surksā Watthanatham Chonchāt Thai [The Study on Culture of the Tai]**, 193-196. Bangkok: The Office of the National Culture Commission, 1995.
- Tullachai Bosup. “Manō that phūnthī kām tang thinthān thai nā pā nāt chāngwat lōi [Concept of Tai Dam Settlement, Ban Na Pa Nat, Loei Province].” Ph.D. dissertation, Khon Kaen University, 2022.
- Vira Inpuntung. **Rūan Lāo sōng : kām klāi rūp nai rōp sōng satawat [Lao Song House : Transformation in Two Centuries]**. Bangkok: Usakhane, 2012.
- Vira Inpuntung and others. **Lōk khōng chāo thai dam: khwāmsamphan sung kan rawāng saphāp wātthōm thīyū’āsai - khōng chāo thai dam nai Thai kap nai wīatām [The World of the Tai Dam People: the Interrelationship between the Living Environment of the Tai Dam People in Thailand and in Vietnam]**. Bangkok: Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2006.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Fig. 2, 3 Royal Thai Survey Department